

הרב יעקב טוביה לרנר

ירושלים ע"ה"ק תשכ"א

מנהג ישראל בזמן קבלת שבת וצאה"כ במושך הדורות [מאמר ב']
דעת רבותינו מצאנו שינאווא בעלו בזמן צאה"כ - והערות על קובצים הקודמים

פרק ו'

אין להתפלל מנחה אחר צאה"כ

דעת הפוסקים והמנהג כשי' המנ"כ

במאמר א' נתבאר באריכות דמדברי הפוסקים מבואר דצאה"כ הוא דבר התלוי במציאות, וע"כ כתבו האחרונים דאף דנקטין כשי' ר"ת, מ"מ כשרואים כוכבים הוי לילה אף קודם ד' מיל, ושי' זו מכונה שי' המנחת כהן, שהוא מרא דהאי שמעתתא, שביד ולבין סוגיא דבין השמשות בספרו 'מבוא השמש', וספרו יתד ופונה לכל הבאים אחריו לישא וליתן בסוגיא זו, ושם מבאר דדעת רוב הראשונים וגדולי הפוסקים דנקטין כשי' ר"ת, ועכ"ז כ' (במאמר ב' פרק ה' אות ז') דבמוצ"ש אם נראו ג' כוכבים כבר הוא לילה גמור ומותר לעשות מלאכה אע"פ שלא עבר שיעור שעה וחומש אחר שקה"ח, דכל שנראין ג' כוכבים הוא לילה גמור, שהרי הם נראים לעין, וא"א להכחיש מה שנראה לחוש, ולכן בודאי הוא לילה גמור*. וכשי' זו נהגו ברוב המקומות, וכן הוא בכל הלוחות הישנות. עוד נתבאר שאף בהמקומות שנהגו בצאה"כ של ע"ב דקות לצאת פשטות דברי חז"ל והשו"ע, היה זו להחמיר ולא להקל, ומעולם לא הקילו לומר דהוי יום עד ג"ח וחצי דקות, אלא שבהופעת כוכבים במציאות הוי לילה.

א. ואף דהמנחת כהן פי' משאחז"ל ע"פ שי' ר"ת שצאה"כ הוא ד' מילין אחר שקה"ח, דמיירי בארץ ישראל, ומה שכתב שיש לסמוך על מה שנראים ג' כוכבים קודם שיעור ד' מילין שאז לילה גמור, הוא בחשבו שאלו הכוכבים נראים בארץ ישראל ע"ב דקות אחר שקה"ח, ע"כ אף שיתכן שאילו ידע בעל המנחת כהן מהמציאות דגם בא"י כוכבים הללו מופעים קודם ד' מיל היה משנה את דעתו בזה, ואין אתנו יודע, מ"מ הלכה למעשה הורה לסמוך על ראית כוכבים קודם שיעור ד' מילין, דאז בודאי הוא לילה גמור, דראית ג' כוכבים הוא הסימן המובהק שאמרו בגמ', ושהחשבונות האחרות אין מעלה ומוריד בזה. וכן נקטו האחרונים הלכה למעשה וכמשנ"ת באריכות. ושי' זו שבידורה וליבנה בעל המנ"כ ופסק כן הלכה למעשה ונהגו כוותיה ברוב תפוצות ישראל נקראת על שמו, וכמבואר בדברי גדולי האחרונים.

ב. ובמאמר א' (פרק ב' עמ' רנ"ח) הבאתי דברי הקונ' מאיר נתיב (שבריש סידור כתר נהורא) דמבואר בדבריו דשיעור של ע"ב דקות הוא גדר וסייג שלא לסמוך על ראיתנו, וכתבתי (הע' ס"א וס"ט) די"ל דכיון דזמן צאה"כ הנראה במדינתם היה בימות הקיץ קרוב לזמן של ע"ב דקות, ע"כ החמירו כל השנה להמתין ע"ב דקות משום לא פלוג, וסמכוהו על פשטות דברי חז"ל דזמן צאה"כ הוא ד' מילין אחר שקה"ח. כעת ראיתי שכזה כ' בספר שיעורי מנחת שי (הירש, הל' שבת סי' רצ"ג) בשם הגרמ"א פרינר זצ"ל גאב"ד פעה"ק, דאף לשי' ר"ת שיעור הנשף משתנה בקיץ ובחורף, ותלוי לפי

אף להחמירים להמתין ע"ב דקות אין להקל נגד שיטת המנ"כ

וּלְפִי"ז פשוט דאף אותן המחמירים בהחלט כפשטות שי' ר"ת דצאה"כ ע"ב דקות אחר שקה"ח, מ"מ יש להם להחמיר גם כדעת המנחת כהן, שהרי כן הוא עיקר הדין, ולכן אף לגבי דיני דרבנן [כמו עשיית שבות בביה"ש, אכילת סעודה שלישית, שאיבת מים שלנו, וכתובת התאריך בכתובה, אמירת שבע ברכות בסוף יום ה', וכדומה] אין

אופק המדינה, והשיעור של ע"ב מינוטין הוא השיעור הגדול ביותר, עי"ש. וכן מבואר ממש"כ בלוחי ביהכ"נ של אבד"ק יארטשוב (שנת תרפ"ט) 'כתבו לי הרבה גאונים מערים הגדולות אשר זמן מוצ"ש בחורף 72 מינוט אחר השקיעה הוא גזרה שאין רוב הציבור יכולים לעמוד'. הרי דבקיץ אז זמן צאה"כ מדינא, אבל בחורף הוא רק גדר וסייג.

וכמו"כ מה שמצינו מגדולי ליטא שהחמירו בשי' ר"ת (עי' לעיל הע' ל"ט בשם הגרא"ז בעל אבן האזל, וכן הורה חתנו הגר"א קוטלר זצ"ל כמ"ש בריש פ"ה, וכן מצינו מעור גדולי ליטא ורוסיא) היינו משום שבמקומם לא הופיע ג' כוכבים קודם ע"ב דקות, וודאי שלא הקילו נגד שי' המנ"כ, וכמ"ש שם מדברי ס' הזמנים בהלכה (פמ"ב סי"ז) בזה.

ג. ודלא כמ"ש בס' מקראי קודש נדריך לחברי הצלה – שיעורי הרה"ג רבי בצלאל טוביה ווטנשטיין שליט"א (עי' הרב י"ש ווייס שליט"א, מונסי תשס"ח, פ"א סל"ד) דמי שנוהג כר"ת יש להקל לעשות מלאכה דרבנן עד ע"ב דקות. ודלא כס' נשמת שבת (ח"ז סי' שס"ד) כ' דמן הראוי להחמיר שלא לעשות שבותין אחר צאה"כ לפי האופק אף בשעת הדחק, אך המקיל יש לו על מה לסמוך. ועי"ש (סי' שס"ז) דלענין שבות דאמירה לנכרי יש להקל עד ע"ב דקות.

ובס' פני שבת (ח"א סי' רס"א סק"ב, הוב"ד בס' דרכי הלכה שם ובס' נשמת שבת ח"ז סי' שצ"ט) הביא מדברי שו"ת אג"מ (או"ח ח"ד סי' ס"ב) דלגבי דין אמריה לנכרי יש להקל עד זמן שי' ר"ת. אמנם בשו"ת אג"מ שם כ' דאין להקל בזה אלא עד מ' דקות אחר שקה"ח ולא יותר.

ד. וכ"ה בס' באהלי יוסף (מונסי תשס"ח, פסק"ד אות מ"ד) דהגה"צ אבד"ק פאפא זצ"ל הורה דיכולים ליטול ידיים לסעודה שלישית עד י"ג וחצי דקות קודם צאה"כ לפי האופק. ועי' בישראל והזמנים (עמ' תמ"ט, וכ"כ בשו"ת נשמת שבת סי' תנ"ג) דיש להחמיר לאכול ס"ג לפני זמן צאה"כ לפי האופק, ובאותן המקומות שמאחרין בתפלת מנחה ובעשיית ס"ג, יאכל בביתו כביצה פת קודם תפלת מנחה, עי"ש.

ה. וכ"ה בהגש"פ ויחי יוסף מהגה"צ אבד"ק פאפא זצ"ל (דיני מים שלנו) דזמן שאיבת מים שלנו עד מ' מינוט אחר השקיעה. וכ"כ בקובץ המאזנים (קרית יואל, קונ' י"ח ניסן תשס"ח עמ' נ"ז) בשם הגה"צ רבי אברהם לייטנר אבד"ק מאנטוויורדעא זצ"ל שכ"ק אדמו"ר מסאטמר זצ"ל הקפיד לשאוב מים שלנו קודם צאה"כ של המנ"כ, ועי"ש עוד. וכ"ה בס' ישראל והזמנים (עמ' ת"ק בהגה).

ו. וכ"ה בקונ' יד כהן (אות פ"ח) בשם הגה"צ אבד"ק פאפא זצ"ל שהקפיד שקנין של הכתובה לא יעשו יותר מחצי שעה אחר שקה"ח, שעד אז עדיין ודאי יום ואין חשש שטר מוקדם. והוב"ד בס' ישראל והזמנים (עמ' תשמ"ח) ועי"ש מה שציין בזה דיש פוסלין כתובה כזה, ועי' מה שציין בס' מרא דשמעתתא (אות תמ"ב).

ז. וכ"כ בישראל והזמנים (עמ' תשנ"ז) דאחר זמן צאה"כ לפי האופק שוב לא יברכו שבע ברכות. ובזמן ביה"ש נחלקו האחרונים אם לברך, דבס' ביה"ש (להרימ"ט, פ"א אות י"א) כ' דמהדרין לברך קודם שקה"ח, ואם נתאחרה הסעודה אחר השקיעה רשאי לברך בתוך י"ז דקים, וכעני"ז בקובץ מבית לוי (גליון ט' עמ' מ"א) בשם הגר"ש וואזנר שליט"א, ובבירור הלכה (ח"ד אבה"ע סי' ס"ב עמ' תצח-ט, עי"ש בזה דצ"ע) הביא בשם הגר"ח ק דאפשר לברך עד 35-40 דקות אחר שקה"ח (והקיל

להם להקל אחר צאה"כ של המנחת כהן לחשבו כיום, שכל בית ישראל בכל הדורות נהגו כשיטת המנ"כ, ואפי' בהמקומות שהחמירו כפשטות שי' ר"ת, היה זה רק להחמיר ולא להקל, וכמו שנתבאר.¹

אין להתפלל מנחה אחר צאה"כ הנראה

ובכן אין להתפלל תפלת מנחה אחר צאה"כ הנראה, וכמו שעורר ע"ז הרב שלמה זלמן וידוביץ בקובץ עץ חיים (גליון ד' עמ' קע"ג) וכתב דברים טועים ואומרים שאבותינו עשו מלאכה עד קרוב לשעה אחר השקיעה, ועל סמך זה מתפללים מנחה שלש רבעי שעה אחר השקיעה אחר צאה"כ לפי האופק, ולא ידעי מאי קאמרי, דמעולם לא עשו מלאכה עד שעה אחר השקיעה, אלא עשו מלאכה לכל היותר עד קרוב לרבע שעה או עשרים דקות לפני צאה"כ לפי האופק, והא דהחמירו שלא לעשות מלאכה במוצ"ש ע"ב מינוט היתה בתורת חומרא, [ודלא כדברי הכותב (שם) שרצה לדחות דבריו²].

לסמוך על שי' המנ"כ נגד שי' הגאונים, עי' לעיל). אמנם באוצר הפוסקים (סי' ס"ב סק"ל אות ב' סד"ה אולם) כתבו בשם הגריש"א שליט"א שיש להקפיד לסיים כל הברכות לפני השקיעה, וכ"ה בבית חתנים (פ"ו סי"ג הע' כ"ו) ובפניני שבע ברכות (עמ' ל"ד, ועי"ש מו"מ עם כ"ק אדמו"ר מצאנז-קלויזנברג זצ"ל בזה) בשמו.

ודבר חידוש מביא בס' ישראל והזמנים (עמ' תשנ"ו) בשם כ"ק אדמו"ר מסאטמר זצ"ל דלכתחילה יברכו את הברכות לפני שקיעת החמה. וכ"ה בספר והבית בהבנותו (פי"ד סי"ג), וביאר שם דכיון שאין חיוב מדינא לעשות שבע ברכות, ע"כ יש להחמיר משום חשש ברכות לבטלה.

ח. ובקובץ עץ חיים (גליון ג' עמ' ק"ו) נדפס תשובה מהגר"י רוט שליט"א גאב"ד קרלסבורג (בעמח"ס עמק התשובה) בדין מי ששכח לספור ספד"ע ונזכר למחרתו וספר קודם ביה"ש לשי' ר"ת, ומסיק להקל להמשיך לספור בברכה עפ"ד הבית שלמה (או"ח סי' ק"ב), ומדבריו נ' דהיינו אף בספר אחר צאה"כ הנראה. אמנם המעיין בדברי הבית שלמה יראה דלא הקיל אלא עד צאה"כ הנראה, וכמ"ש שם בסוף דבריו דאף דהעיקר כתוס' ורו"פ דאף אם דילג יום לגמרי יש לברך בשאר ימים ולכן יש להקל בספר בביה"ש, מ"מ צריך לחקור אם היה ביה"ש ממש בשיעור המבואר בשו"ע סי' רס"א, כי העולם בסביבות אלו מתפללים מנחה בלילה ממש, ושמים חושך לאור ולילה כיום יאיר להם, ואומרים שעדיין יום הוא, א"כ יחקור ע"ז, עכ"ד. ופשוט דכוונתו דהעולם מתפללים מנחה אחר צאה"כ הנראה של המנ"כ, וס"ל דאין לצרף צאה"כ של ע"ב דקות לס"ס להמשיך לספור בברכה, שאחר צאה"כ הנראה נחשב ללילה ממש.

ט. והכותב שם בתשובתו (עמ' קפ"ג) מודה במקצת שהצדק עם הרב וידוביץ, דדעת הרבה אחרונים כשי' המנ"כ ושכן היה המנהג, אך סיים שם (ד"ה אמת) "דמ"מ אין להרעיש על מי שסומך להקל על פשטות שי' ר"ת וכ"ש במידי דרבנן, שהרי הוא עושה כפשטות השו"ע והפוסקים".

וכבר נתבאר לעיל שאין דברי הכותב בזה נכונים כלל, שדעת השו"ע וכל הפוסקים כשי' המנ"כ, וכמשנ"ת באריכות, ולא מצינו כמעט מי שסובר דזמן צאה"כ ע"ב דקות בשוה אחר שקד"ח. ומש"כ הכותב שם "ולא הארכת בזה שדעת ר"ת והשו"ע א"צ שאני אתרצנו, וכבר נדפסו חיבורים שלמים על סוגיא זו", באמת קושיא מעיקרא ליתא וא"צ לתירץ כלל, אלא השו"ט הוא מהו כוונת השו"ע והפוסקים, ובה הצדק עם הרב וידוביץ, דאין כוונת השו"ע והפוסקים לשיעור ע"ב דקות בשוה, אלא ס"ל כדעת המנ"כ. והכותב שם כ' שכבר נדפסו חיבורים שלמים על סוגיא זו, אכן מכל החיבורים הרבים שנדפסו על סוגיא עמומה זו, ומהם ס' ביו השמשות

ומה שיש מאחרים להתפלל לכתחילה תפילת מנחה אחר צאה"כ הנראה, פשוט שאינו נכון לפי הדין, דמנהג כלל ישראל בכל הדורות להחזיק אותו זמן ללילה ממש, וכבר עבר זמן תפילת המנחה, וכ"ש אלו הנוהגין לסמוך עצמן לפעמים על ש"י המנ"כ להקל, כגון בת"צ וכדומה, שודאי שא"א להם להתפלל מנחה אחר צאה"כ הנראה, דהוי תרתי דסתרי, וקורא אני עליהם מש"כ הפרמ"ג (א"א סי' רנ"ו, ובהקדמה לס' שושנת העמקים) דברי הנביא (ישעי' ה') שמים חשך לאור ואור לחושך, וזה תרתי דסתרי אהדדי. וכמו"כ יוצאי המקומות שנהגו בהם למעשה במוצ"ש כש"י המנ"כ אף להקל, אמתהה איך הם מתפללים מנחה בשעה שאבות אבותיהם עשו בה מלאכה במוצ"ש ובמוצאי יוה"כ. אכן שמעתי שהגה"צ אבד"ק פאפא זצ"ל הקפיד מאד מאד שלא להתפלל מנחה אחר צאה"כ לפי האופק, ופ"א נאנס ואיחר מלהתפלל עד צאה"כ לפי האופק, והתפלל תשלומין, וכן תיקן בבית מדרשו דזמן תפלת מנחה לכתחילה לא יאוחר מעשרים מינוט אחר השקיעה", וכן הגה"צ רבי רפאל כלום אבד"ק קאשוי זצ"ל הקפיד והתרעם ע"ז מאד. ובס' אוצר הזמנים (עמ' צ"ח ועמ' של"ו) הביא בשם הגה"צ הגרי"י ניימן אב"ד בעל-ז-מונטריאל זצ"ל להחמיר ולהתפלל מנחה כדי שיגמרו את כל התפלה לפני צאה"כ לפי האופק, עי"ש. וגם בספר ישראל והזמנים (ח"א עמ' רי"ט) כ' להחמיר בזה.²

דברי הגדולים שהתרעמו על זה

ובכפר התרעמו ע"ז גדולי הדורות שיש מאחרים להתפלל מנחה עד הלילה, וכמ"ש בשו"ת בית שלמה (אור"ח ח"ב סי' ק"ב) כי העולם בסביבות אלו מתפללים מנחה בלילה ממש, ושמים חושך לאור, ולילה כיום יאיר להם, ואומרים שעדיין יום הוא. ובנפש החיים (שער ג' פ"ח) כ', ובעיני ראיתי במקום א' איזה אנשים שכמעט נשכח מהם זמן תפלת המנחה

(ירושלים תרפ"ט), **אורות חיים** (ירושלים תשט"ז), **אור מאיר** (לונדון תשל"ג), **תנובת השדה** (בלטימור תשכ"ח), **עצי השדה** (שם תשמ"ג), **ישראל והזמנים** (ניו יארק תשמ"ד), **הזמנים בהלכה** (בני ברק תשנ"ו), **זמנים כהלכתם** (ירושלים תשס"ו), **אוצר הזמנים** (מאנסי תשס"ו), אף אחד מהם לא ביאר שכן הוא כוונת השו"ע והפוסקים, (ואף בס' ישראל והזמנים נשאר בצע"ג בזה, שכמעט א"א להעמיס בדעת השו"ע והפוסקים דכוונתם לשיעור שזה בדקות).¹

ומה שנראה מדברי הכותב שם דאין להרעיש על המיקל עד נ"ח וחצי דקות אחר השקיעה אף לענין דאורייתא, ח"ו לומר כן, וישתקע הדבר, והכי אפשר להקל באיסור דאורייתא נגד כל הפוסקים ונגד מנהג כל בית ישראל בכל הדורות.

י. ומה שבכמה מקומות נשאו כפיים ביו"כ בתפלת נעילה אחר צאה"כ במציאות, כנ' דסמכו עצמן על דעת המהרי"ל (מובא בדרכ"מ ומג"א סי' תרכ"ג) דאפי' נמשך תפלת נעילה עד לילה נושאת כפיים, וכן דעת עוד פוסקים.

יא. כן הוא בלוח הזמנים של קהל קהלת יעקב פאפא, הנעתיק בס' יד כהן (פרידמן, ברוקלין תשמ"ה, ח"א עמ' קמ"א).

יב. אמנם עי"ש (עמ' תת"צ) דבדיעבד כדאי הוא ר"ת וכל הני רבוותאי העומדים בשיטתו לסמוך עליהם דאכתי יום גמור הוא. והדבר צ"ע וכמו שהארכתי (במאמר א') דלא מצינו רבוותאי דס"ל כו.

שקבעו לנו רז"ל, ואדרבה נקבע בלכם מרוב ההרגל כמו דין והלכה שתפלת המנחה עיקרה אחר צאה"כ, וכשאדם אומר להבירו נתפלל תפלת מנחה הוא משיבו נראה וגעין אם כבר נראו הכוכבים ברקיע, וה' יסלח להם ויכפר לשוגה ופתי. ובשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' צ"א, ועי' בס' דרכי משה החדש אות י"ט בזה) כ' דאנשים אשר מאחרים להתפלל מנחה עד הלילה, בודאי אסור ע"פ ש"ס ופוסקים. ובשו"ת האלף לך שלמה (סי' צ"ד) כ' לענין המתפללים מנחה במאוחר, דאם כבר הוי צאה"כ ודאי אם יש בידם למונעם מלומר קדושה הם מחויבין למונעם, ואם אין בידם למונעם עכ"פ לא יענו אחריהם אמן ולא קדושה. ובשו"ת לבושי מרדכי (תלי' סי' רל"א) כ' לענין מה שעוברים זמן מנחה שמאחרים מאד עד צאה"כ ממש, שכבר הוכחתי על פה שדבר זה מעכב הגאולה, וראיתי פני גדול הדור צדיק גמור שהיה מתפלל ביחידות עם דמדומי חמה וקודם לזמן הזה, ופשוט בעיני כי להתפלל עם מגן החסידים היה מאחר מאוד כמובן. ובס' שמע ישראל (עמ' י"א) הביא הערות הלבושי מרדכי שכ' ואגב באתי להעיר אשר בכמה בתי מדרשות, ובוה"ז גם בבכה"ג, מאחרן מאוד תפלת מנחה עד לאחר צאה"כ ממש, וזה נגד הש"ס ונגד כל הפוסקים, ואין שום דיעת בפוסקים ראשונים ואחרונים לסמוך בזה, והוא בכלל פשיעה". וכ"כ המשנ"ב (סי' רל"ג סק"ב ושעה"צ אות כ') אם כבר נראו כוכבים כבר עבר זמן מנחה בודאי, דזהו סימן ללילה, ובעו"ה ראיתי אנשים שהורגלו להתפלל מנחה זמן הרבה אחר השקיעה עד ממש שהכסיף האדמימות החמה, דזהו ודאי שלא כדן הוא.

היו צדיקים שהתפללו מנחה במאוחר

מצינו אצל כמה צדיקים שהתפללו מנחה במאוחר, וכידוע היו לצדיקים טעמים שונים וענינים טמורים באיחור זמן תפילתם ובאיחור זמן תפלת המנחה, וכמ"ש בס' תולדות שמואל (אונסדורף, עמ' ל"ב) פעם אחת נסע [הגר"ש רונבורג אב"ד אונסדורף] עם הרה"צ רבינו שלמה הק' מבאבעוו זצ"ל, ושאלו רבינו ז"ל הטעם שמאחרים החסידים זמן תפלת מנחה עד סמוך ללילה ממש, והשיבו הצדיק הג"ל ידוע שבשעת מנחה לעת ערב הדינים מתגברין בעולם, ובכל רגע ורגע תקפו יותר, ע"כ מתפללים סמוך ללילה להמתיק הדינים. וכ"ה בנמוקי או"ח (סי' קל"א סק"ב) ובתפלת מנחה שהיא דרבנן מקילין להתפלל ביה"ש בשיעור ביה"ש האחרון כמ"ש בתשו' מנחת אלעזר בשם אדמו"ר הקדוש משינאווע זי"ע, והטעם שמעתי מפה קדוש אאמו"ר זי"ע [בעל דרכי תשובה] כיון שתפלת המנחה הוא התגברות הדינים ר"ל ולהלחם נגדן, ע"כ ממשיכין ומאחרין כל מה שאפשר ע"פ הלכה, והמבין יבין.

יג. ועי"ש בשמע ישראל מש"כ בזה, ובח"ב (סי' כ"ז) כ' ואני ראיתי להגה"ח בעמח"ס מעטה נפתלי (להגה"צ רבי נפתלי שריבר דומ"צ קלינוואדן) זצ"ל, שהיה מחסידי מרן מסאנז זצ"ל"ה, (עי' בספרו בהקדמה שהסתופף בצל קודש של רוב צדיקי דורו נ"ע, ובראשם מרן הגה"ק בעל דברי חיים זי"ע אשר טו"ב פעמים ובה לעלות וליראות פני קדשו) שבשעה שהציבור עמדו בחצר ביהמ"ד היה מקדים לבא לביהמ"ד והתפלל מנחה ביחידות בזמנה.

ובשׁו"ת דברי יציב (או"ח סי' קט"ו אות ט') כ', ולדעתי מה שנהגו רבותינו הק' להקל ולאחר תפלת מנחה, וכן סעודה ג' בשבת, כדי לזכות בזה את ההמון שיאחרו לצאת מן השבת וישמרו מחילול שבת, וידעתי מעשה רב מזה מדו"ז הרה"ק משינאווא זי"ע, וזה בגדר ניהא ליה לחבר וכו' להצלת הדור וד"ל. וכ"ה בס' הליכות חיים (עמ' קצ"ו) בשמו שרבה"ק משינאווא זי"ע אמר מקובל אצלי שנכון להתפלל מנחה בשבת קודש בשעה שאם יעשו בה מלאכה לא יהא וודאי חילול שבת. ובס' דברי אש (תולדות המחבר עמ' ס"ב) דהרה"ק בעל אהבת ישראל מוויזניץ אמר דמחתנו הרה"ק מהרי"ד מבעלו מתפלל מנחה במאוחר כדי שלא יקדימו לטבול מבעוד יום, וא"ל הגה"צ רא"ש כ"ץ זצ"ל אבד"ק ריסקווא [ואח"כ אבד"ק קר"י ב"ב] דהש"ך (סי' קצ"ו) הביא דעת הב"ח (שם) דמחמיר בזה אפי' בדיעבד, והב"ח היה אב"ד בעלז, וע"כ בבעלו מדקדקים להתפלל במאוחר, [וע"ע בס' נועם שיח (סיפורים מהגה"צ אבד"ק סאלקא זצ"ל, נ"י תש"ס, עמ' קכ"ח) מה שאמר האהבת ישראל בענין איחר תפלת מנחה של הרה"ק מבעלו].

ובס' שאר ישוב (פ' פנחס ד"ה את הכבש) כ' ג"ל טעם לשבח על מנהג כמה צדיקים מרבותינו זצ"ל שדקדקו לאחר זמן תפלת המנחה עד סוף היום ממש ביה"ש"י, עפ"ד חז"ל שתמיד של בין הערבים מכפר על עבירות שנעשה ביום, ותפלות נגד תמידים תקנו, נמצא תפלת מנחה מכפר על עבירות היום, ואם גמרו תפלת מנחה באמצע היום נמצא שאין שוב בשאר היום קרבן שיכפר, לכן מאחרין עד סוף היום.

ובשׁו"ת בית אבי (ליעבס, ח"א סי' י"ט) כ' אבותי ורבותי וכל גדולי פולין תמיד נזהרו לבחור להם הדרך הישרה ונכונה בדרכי עבודת ה' ובקיום המצות לכל פרטיהם ודקדוקיהם, ולא נטו מקצו של יו"ד ממסקנת השו"ע והפוסקים, מ"מ בתפילת המנחה לא התפללו בשום פעם קודם שקה"ח, וכן נהגו כל הגדולים בפולין וגאליציה ובארץ הגר, וגדולי החסידים דקדקו לאחר תפילת המנחה עד סוף הזמן, ובודאי היה להם טעמים גבוהים אשר אין לנו עסק בנסתרות, ובזה"ק פ' תרומה (דף קכ"ט) מבואר הטעם שמאחרין תפילת המנחה עד סוף היום דוקא, ועי' בס' לבנות הספיר (פ' ויצא) מש"כ בזה"י.

יד. וכ' וגם אני שמעתי ממורי הגה"ח מטרנופול זצ"ל על זמן תפלת מנחה של אדמו"ר הק' מבעלז זצ"ל שהיה מדייק על מורה שעות להתפלל מנחה באותן י"ב מינוט אחר שעה שאחר שקה"ח שהיא סוף ביה"ש. וכ"מ בשו"ת מנחת אלעזר (ח"א סי' ג') בדרבנן נהג הגה"ק מהר"ש מבעלזא להקל ולהתאחר בתפלת המנחה בשיעור ביה"ש כדעת המאחרים שיעורו. וע"ע בשו"ת תפארת ארם (ח"ב סי' ט') וכן ראיתי במרן הק' רי"ד מבעלזא זי"ע היה מדקדק על המורה שעות, ועי"ש עוד.

זו. ובס' זכרון יוסף (אות ט') ראינו כן מצדיקים גדולים ובודאי היה להם ע"ז טעמים כמוסים אשר אנחנו לא נדע. ובספרו קנה וקנמון (סי' א' אות י"א) כ' לצדיקים יש טעם כמוס לאחר דוקא תפלת המנחה בכל מה דאפשר כאשר הגיד לי צדיק גדול וקדוש. וע"ע באשל אברהם (סי' רל"ב, סי' כ"ה סי' ב) משמרת שלום (סי' כ"ט ס"א) דברי תורה (מהד"ק אות ט"ז ומהד"ג אות פ"ג) זמירות דברי יואל (עמ' קפ"ד, בשם הגה"ק מהר"ש מבעלז זי"ע) שלחן רבותינו (סי' רל"ג בהע').

אף הצדיקים התפללו קודם צאה"כ הנראה

אמנם אף הצדיקים שהתפללו מאוחר מאד סמוך ללילה, לא התפללו אחר צאה"כ הנראה, אלא התפללו בשעה שכבר נטו צללי ערב סמוך לזמן יציאת ג' כוכבים, דבימי קדם שלא השתמשו לאור לעקטרי היו הציבור מקדימים עם תפילתם טרם יחשך, משא"כ הצדיקים מחמת הכנתם לתפלה וכו' איחרו תפלתם עד קרוב ללילה ממש, בשעה שכבר נטו צללי ערב והחשיך אור היום ונקרא בפי ההמון לילה, אבל עדיין היה לפני צאה"כ הנראה^ט.

וכן מבואר ממש"כ בס' הליכות חיים (שם) שבשינאווא היו קוראים בתורה בשבת במנחה כשכבר היה חושך והיו צריכים לקרב את הס"ת אל החלון, והיו אומרים שמי שלא ידע את הקריאה בע"פ לא היה יכול לקרוא אז. וכענין הביא בס' אוצר הזמנים (עמ' ק"ב) בשם כ"ק אדמו"ר מהר"ש מבאבוב זצ"ל שכן היה בעיר באבוב. [וכ"ה בפתיחה לס' חתן סופר (ח"א עמ' מ"ג בהע', ובספרא רבה דישראל עמ' קפ"ח) בשם בעל שבט סופר מפ"ב זצ"ל]. ועי' בשו"ת דברי יציב (או"ח סי' צ"ט) אודות איחר תפילת המנחה אצל צדיקי בית סיגוט. ומוזה תראה שאף שהצדיקים איחרו זמן תפילת מנחה, מ"מ לא איחרו כ"כ עד אחר צאה"כ הנראה, שאז אי אפשר לקרוא לאור היום גם מחוץ לבית, וכש"כ בפנים אצל חלון, אלא שאיחרו להתפלל עד סמוך לצאה"כ. וכן מבואר גם מדברי המשמרת שלום (סי' כ"ט ס"א) עי"ש.

דרכי הצדיקים נשגבה מאתנו

ואף אם תמצא צדיקים שהתפללו אחר צאה"כ של המנ"כ, מ"מ אנשים פשוטים אין ללמוד מדרכי הצדיקים, וכמו שאנו מזהירים מפי ספרים וסופרים שלא להתנהג כמנהג הצדיקים נגד פשוטת דין השו"ע והפוסקים, וכמ"ש הלבושי מדרכי (שם) בענין תפלת

זו. לא כן כהיום שלילה כיום יאיר, ובפרט בזמנינו בעיירות גדולות שאין בין לילה ליום כלום, והשתנות זמני היום והלילה קשור להמורה שעות והלוחות ולא בהמציאות הטבעי, וכיון שזמן מוצ"ש הנהוג הוא ע"ב דקות אחר שקה"ח כפשטות דברי חז"ל והשו"ע, ע"כ נשתרבב כאילו מציאות היום והלילה תלוי בזמן של ע"ב דקות אחר שקה"ח, דבר שבימי קדם היה פשוט שהוא נגד החוש והמציאות, אלא דיום ולילה תלוי בזמן החושך ויציאת הכוכבים.

ובפרט לאחרונה ירדה בהלה לעולם והכל הולך באיחור זמן, ועי' ריבוי המנינים בבתי כנסיות הגדולים אנשים מאחרים תפלתם, הן בבוקר והן בערב נגד הדין, דבר שמעולם לא היה, אלא שברוב בתי מדרשות בני"ה היו מתפללים מעריב 50-60 דקות אחר שקה"ח, ולפני תפלת ערבית היה הפסק קצת בלימוד משניות ועין יעקב וכדומה, ולפני זה התפללו מנחה, לא יותר מכחצי שעה אחר שקה"ח, לא כן עתה שמאחרים בתפלת המנחה עד זמן מעריב.

י. כ"ק מרן אדמו"ר מהר"ש זצוק"ל השמיע שהוא היה הבעל קורא בתפלת מנחה של שבת קודש, והיות שבעיר באבוב לא היה אור עלעקטריק, ע"כ כשהתפללו תפלת מנחה של שבת קודש (שהקפידו רבוה"ק להתפלל מנחה בשבת בשעה מאוחרת) היה כבר חושך בביהמ"ד, והוצרכו לקרב את הבימה אצל החלון להעזר באור היום כדי שיוכל לקרות מתוך הספר תורה לאור דמדומי חמה. (הערת המערכת).

המנחה אחר צאה"כ, דאין לתלות באילנות גדולות, דעל כיו"ב נאמר אפי' יבא אל' ז"ל אין שומעין".

ובס' שמע ישראל (שם, ועי' ח"ב סי' כ"ז) האריך בזה, וכ' מעולם תמהתי מה שיש מאחרין תפלת מנחה עד לאחר צאה"כ, והרבה יגעתי ובקשתי ליישב המנהג בזה ולא מצאתי, ואם כי יש צדיקים שמאחרין זמן תפלה, אין להרהר, והם קדשים שאין אתה חייב באחריותן, וכמ"ש בס' דרך פקודך מצוה ט"ז חלק המחשבה [וז"ל חלילה להרהר אחר רבו כחוט השערה, וצריך לדון את הרב לכף זכות באמור בלבו אפשר אינו מבין עניינו, ואפשר הרב עושה משום עת לעשות לה']^י, אבל אין להתלמד מהם עי"ש [וז"ל אבל התלמיד בעצמו לא יאבה להתנהג בשום אופן במנהג העוקר איזה הלכה, כגון לבטל עונת ק"ש ועונת תפלה בזמנים שקבעו חז"ל עי"ש] **ובהוספת מהרצ"א** על ספר סור מרע ועשה טוב באות ל"ו [וז"ל רעה חולה ראיתי, וגדולה היא אצלי, מאיזה כת המתחסדים שעוברים זמן תפלה וקר"ש, באמרם שצריכים להמתין עד שירגישו מוחין דגדלות וכו', והנה לדעתם יש מקום ג"כ לאכילת מצה אחר הפסח ולישב בסוכה אחר חג הסוכות וכו', והאין אפשר לשום בר דעת לומר כן, רק את הכל יפה עשה בעתו וכו', והנה תלו עצמם באילנות גדולים שראו כן מאיזה גדול הדור, והנה נפלו בשוחה עמוקה, כי אם הצדיק הגדול אשר תורתו ויחודיו הוא אמנותו כל ימי חייו עושה לפעמים איזה דבר לפי השעה הגורמת לזה כפי השגת רוח הקודש, אז לא נאמר הדבר לכלל ההמון, רק כתורה יעשה, והוא תנחני במעגלי צדק להתהלך במישרים, עי"ש], **וע"ע במאור ושמש פ' נצבים [ד"ה כי המצוה, וז"ל עוד מתנאי העבודה התמימה לבל יפסיע האדם אפי' כחוט השערה שיעבדור על אזהרות התורה ואזהרות חז"ל ובעלי אסיפות האחרונים אשר דבריהם מלאו פני תבל בשלחן אשר ערכו, וכל הפורש מדבריהם כפורש מחייו, והאנשים אשר יעשה להם כהיתר לוותר על דברי הפוסקים בחשבם כי באם לא יתפללו בזמנם תפלתם יותר מעולה וכדומה, עבודתם אך שוא והבל, וכל זאת יבחן כל אדם הבא לעבוד עבודה ועבודת משא דבר השם לידע ממי יקשיב לדעת את ה', ועי"ש עוד]** ובס' קדושת יו"ט (פ' אמור ופ' חקת), עכ"ד.

יח. ואף אם המצא תמצא מהחסידיים בני עליה שהתפללו מנחה מאוחר מאד, מ"מ אין זה בנין אב לגבי שאר דיני התורה, דכידוע היו חסידים עובדי ה' שאיחרו זמן תפלתם אחר זמן תפלה ואחר חצות היום נגד פשטות השו"ע, והדברים עתוקים, ועי' מש"כ **הדברי חיים** במכתב (מובא בס' פי צדיק עמ' ע') וכל הצדיקים רבותינו זלה"ה כולם לא סרו מדבר אחד מהשלחן ערוך, ומה שהתפללו שלא בזמן השו"ע, מי שבקי בהלכה יודע שלעת הצורך ואדם החלוש וא"א לו להתפלל בזמנו, מותר להתפלל בעת הנכון לפניו, אך לא כל אחד יכול לומר חלוש אני, רק מי שדבריו באמת בלבו, כלל הדבר שרבותינו זלה"ה לא סרו מדברי השו"ע כלל, עי"ש, ועי' בשו"ת **אריץ צבי** (סי' ל"ו וקב"א), ואכמ"ל.

יט. וכ"כ הרה"ק מזידטשוב בספרו **עשה טוב** (ד"ה עוד בענין, ועי"ש בהוספת מהרצ"א אות צ"ז) אם ראית אשר הרב מאחר זמן התפלה ומשנה הזמן שקבעו החכמים, הגם שהרב הוא צדיק מפורסם, לא תעבור אתה על דברי חכמים ח"ו אפי' על תנועה אחת, והרב הצדיק שעושה באפשר הוא בהוראת שעה וכו', וצריך אתה לדונו לכף זכות וחלילה להרהר אחריו, אבל אתה לא תעשה כמעשהו.

ועי' בס' מקוה ישראל (אות ל') בשם הרה"ק מנאסור זצ"ל "דער דברי חיים האט געזאגט קוקען זאל מען אלעס, און טוען זאל מען אזוי ווי עס שטייט און שלחן ערוך". ובס' **פי צדיק** (מימרא י"ב) הביא בשם הדברי חיים על המשנה דע מה למעלה ממך, עין רואה - תראה הנהגת הצדיקים, אוון שומעת - תשמע דבריהם, אבל אתה אל תעשה כמנהגם, רק וכל מעשיך בספר נכתבים - תתנהג כפי המבואר בשו"ע כ"א.

להתפלל מנחה תוך זמן ביה"ש

וב"ז אחר צאה"כ של המנחת כהן, אבל בתוך הי"ג וחצי דקות לפני צאה"כ הנראה, שאז הוא זמן ביה"ש, מפשטות לשון השו"ע נ' דאפשר להתפלל מנחה בביה"ש, וכמ"ש (סי' רל"ג ס"א) דנהגו להתפלל מנחה עד הלילה, וכמ"ש הרמ"א בדרכ"מ (סי' רל"ב אות א'), מובא במג"א סי' קל"ג סק"ז) שמהרי"ל היה נוהג להתפלל בשעה"ד מנחה סמוך לצאה"כ, ובשו"ע (סי' רל"ג) כ' הרמ"א דאפשר להתפלל מנחה עד הלילה.

ובן מצינו הרבה מגדולי הפוסקים דס"ל כן, וכמ"ש הפרמ"ג (סי' פ"ט מש"ז א' סי' ק"ו א"א ו' מש"ז ב') דמנחה ביה"ש נמי, [ובספרו ראש יוסף (ברכות כ"ו א') כ' דאסמכיהו רבנן אקרבנות, אבל עיקר זמנה מתקנת עד צאה"כ]. בשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' צ"א) כ' דחכמינו ז"ל קבעו זמן תפלה גם בביה"ש, ולכך אמרו תפלת המנחה עד הערב, דהיינו

כ. ועי' בתולדות המהר"ם שיק (בריש ס' דרשות מהר"ם שיק) שכ' בכל דבר צריך להכריע דעת התורה, ומינה לא תזע, אפי' אם רואין שגדול או צדיק אינו עושה כן, ואינו רשאי לעשות מנהג רבו אם אינו מבין הטעם כלל, פן לא היה נוהג רבו כן רק לפי שעה היה צריך לכך או לפי הדור עי"ש. ובס' **אור פני יהושע** (תולדות המחבר בס"ס עמ' ל', וכ"ה בריש ס' נחלי יהושע עמ' כ"ט) הזהיר בכל עת שאין שום חסידות לעבור בשאט נפש זמן קר"ש ותפלה, ואפי' אם רואים ושומעים מאיזה צדיקים שמתנהגים כך, אסור לחקות מעשיהם בזה, וכל העושה כן עתיד ליתן את הדין, ורמז על הספר סור מרע ועשה טוב וכו', אמנם בכל זה הזהיר רבינו שלא להרהר ח"ו אחר הצדיקים וכו'.

וע"ע בנועם **אלימלך** (פ' בהעלותך) **באר משה** (פ' ויחי עה"פ נפתלי אילה שלוחה) **שלחן הטהור** (סי' ק"ט סק"ב) **דברי תורה** (מהר"ק אות י"ז ומהר"ד אות צ"ו). ועי' בס' **ישראל והזמנים** (ח"א עמ' קכח-קמא) אריכות בכ"ז.

כא. ואגב יש לציין על השמועה בשם הרה"ק החוזה מלובלין זי"ע דבשבת מאחרים להתפלל ואין מקפידים על זמן תפלה, לע"ע לא מצאתי מקור לזה, אלא רק זאת מצאתי שהחוזה מלובלין התפלל בשעה 9:00, (עי' בשו"ת משפטי ליעקב והקדמת המו"ל דף ח', מובא בתהלת חיים סי' פ"ט) בשם הרה"ק מהרש"א מראצפערט זצ"ל, וא"כ אין רא' מזה שבשבת א"צ לדקדק על זמן תפלה, די"ל שהתחיל הודו בשעה 9:00 ועד שעה 10:00 כבר גמר שמו"ע של שחרית, וסמך עצמו לגבי סוף זמן תפלה על הסוברים דחושבים זמני היום בשעות שוות, (ועי' בס' תהלות חיים ושם בזה), וכמ"ש בס' **קנה וקנמון** (סי' א' אות ח') דהא דנתיסד המנהג ברוב קהלות ישראל בשבתות וימים טובים מתחילין להתפלל בשעה 9:00, הוא נמשך לשי' הסוברים דיש לחשוב שעות שוות, ובזמנם היה בכל עיר חצות היום שעה 12:00, והיה זמן תפלה עד שעה 10:00, ובשמתחילים בשעה 9:00 גומרים תפלת שחרית עד שעה 10:00, והוי תפלה בזמנה אף בימים הארוכים, עי"ש בזה. וכ"ה בס' **בית שלמה** (אות ק"י, מנהגי השם שלמה ממונקטש) שבשבת ויו"ט שמאריכין בפסקד"ז ונשמת וניגונים התחיל להתפלל בחצי שעה תשיעית, כדי שיגיע השמו"ע טרם שעה העשירות, שהוא לדעת הפוסקים דהולכין אחרי שעות שוות שליש היום. ועי' בס' **ישראל והזמנים** (עמ' תי"א).

צאת הכוכבים דמנחה נגד קטרוות דבא לפעמים באותו זמן. ובסידור הרב (סדר הכנסת שבת) כ' לענין תפלת מנחה שהיא מד"ס אין למחות ביד המקילין בין בחול בין בשבת ובפרט בשעה"ד, וכמו שמצינו שהתירו חכמים איסור שבות מד"ס בביה"ש בשעה"ד ולצורך מצוה עוברת. וכ"כ בשו"ת רב פעלים (ח"ב סי' י"ט) כ"ב.

¹¹³⁴⁵⁶⁷**והמנחת כהן** (מ"ב פ"ח אות ד') כ' שנוהגים עכשיו להתפלל מנחה עד צאה"כ. ובס' תורת חמד (שם) כ' שקבלה אמתית שהחתם סופר זצ"ל התפלל מנחה עד סמוך לצאה"כ ממש. ובשו"ת דברי יציב (או"ח סי' צ"ט) כ' וממו"ח בזיוו"ר בעמח"ס עצי חיים שמעתי שבבית מדרשו של החתם סופר היו מתפללים מנחה בשעה מאוחרת יותר משהתפללו בסיגוט, וכן סיפר לי הרה"ג מוה"ר עקיבא סופר זצ"ל ששמע כן מפי אביו בעל שבת סופר. וכ"כ בקובץ אוצרות הסופר (גליון ז' עמ' ק"ט) בשם הגרמ"א פרינד זצ"ל גאב"ד פעיה"ק שאב"ד פרשבורג בעל הדעת סופר א"ל שזיקנו החת"ס התפלל מנחה באיחור רב.

וע"כ אף דפעה"ק מקפידים מאד להתפלל מנחה לפני שקה"ה, וכדעת המשנ"ב (סי' רל"ג), מ"מ בהמקומות בחו"ל שאין חוששין לגבי דיני דרבנן לש' הגאונים, יש מקום להקל להתפלל תפלת מנחה תוך ביה"ש, ולסמוך על כל הפוסקים הנ"ל המתירים להתפלל ביה"ש, [ובס' ישראל והזמנים (ח"א עמ' ר"כ) כ' דלכתחילה יש להחמיר שלא להתפלל מנחה בתוך שיעור רבע שעה לפני צאה"כ לפי האופק, (שהוא 26 דקות אחר שקה"ה בארה"ב) אבל בשעה"ד ולעת הצורך יש להקל בזה עי"ש] כ"ב.

כב. אמנם הפרמ"ג בסי' רל"ג (א"א ז', ובפתיחה להל' תפלה) כ' דעד צאה"כ לאו דוקא, אלא מעט קודם. וכ"ה במשנ"ב שם (סק"ב) דמש"כ השו"ע עד הלילה לאו דוקא, דהא לערך רבע שעה קודם צאה"כ בכלל ביה"ש ואין להתפלל מנחה אז.

ובעצם דברי סידור הרב הנ"ל מריש דבריו נ' דהא דנפסק הלכה כר' יהודה הוא רק לענין דאורייתא, וכמ"ש שם ופסקו בגמ' הלכה כמותו בכניסת שבת לחומרא לפי שהוא ספק של תורה באיסור כרת וסקילה ח"ו, ולא כר' יוסי דאמר שתחלת זמן ביה"ש הוא בסוף ביה"ש דר' יהודה. ובעיני' במשנ"ב (ביה"ל סי' תט"ו ד"ה נאכל, אמנם עי' סי' רס"א ד"ה ושיעור) דמעיקר הדין בודאי הלכה כר' יוסי נגד ר' יהודה, כדאמר הגמ' והא קי"ל בעד צאה"כ יממא הוא, אלא דמחמירינן כר' יהודה לענין שבת.

כג. ואפי' לדעת הגאונים י"ל דאפשר להקל ולהתפלל מנחה אחר ג' רבעי מיל משקה"ח, די"א דלהגאונים צאה"כ דר' יוסי מופלג יותר מג' רבעי מיל אחר שקה"ח (עי' לקמן מש"כ בזה), וא"כ אולי יש לסמוך להקל על שי' ר' יוסי, וכמבואר בדברי המשנ"ב בהרבה מקומות שיש לסמוך להקל על שי' ר' יוסי להקל (ע"ע מ"ב סי' תט"ו ביה"ל ד"ה נאכל, סי' תצ"ח שעה"צ אות ל"ו, סי' תקס"ב שעה"צ אות א' ובה"ל סי' ד"ה אימתי).

והנה המשנ"ב הביא גם שי' ר' יוסי להחמיר, וכמ"ש בסי' רס"א ס"ב (ביה"ל ד"ה ושיעור) לענין ספה"ע ושבות במוצ"ש דאפשר אין להקל בזמן ביה"ש לר' יהודה שהוא לילה, כיון דלר' יוסי אפי' ספיקא לא הוי, ועי' בסי' שמ"ב (ביה"ל ד"ה ביה"ש) ובסי' תפ"ט (ס"ב ביה"ל ד"ה וכן) ובסי' תקס"ב (שעה"צ אות א') שהחמיר בזה, אמנם מדברי הרבה פוסקים מבואר להקל בזה, ועי' בס' הזמנים בהלכה (עמ' שס"ב בהע') ומעדני אשר (ירושלים תשס"ו, סי' ד') בזה, ואכמ"ל.

ופשוט דזה רק לגבי מנחה ושבחות וכדומה דמותר בביה"ש, אבל דבר שאסור בביה"ש (כגון שבחות שלא במקום מצוה), וכש"כ מה שנוגע לדין דאורייתא (כגון הפס"ט וכדומה), דאין שום מקום להקל בביה"ש של המנ"כ, היינו ג' רבעי מיל קודם צאה"כ הנראה, שזהו זמן ביה"ש שנהגו בו כלל ישראל בכל המקומות.

להתחיל תפילת מנחה מבעוד יום ולגמור אחר צאה"כ

ובס' קנה וקמנון (סי' א' אות י"א) כתב ליישב מה שיש מתפללים תפלת מנחה מאוחר וגמור התפלה אחר כלות ביה"ש בזמן שהוא לילה, עפ"ד הגר"י ענגיל בספר גליוני הש"ס (ירושלמי ברכות אות נ"ד) שמדברי הירושלמי שם ומדברי התוס' במס' ע"ז (ד' ע"ב) מבואר דסגי אם מתחיל התפלה בזמנה אף שגמור שלא בזמנה, וא"כ אם התחיל תפלת הלחש בתוך ביה"ש, אף שגמור התפלה הוא אחר ביה"ש שפיר דמי, דסגי בדיעבד בהתחיל בזמנו, [וכ' דזה רק אם התחלת התפלה הוא בזמן ביה"ש, אבל אם התחלת התפלה הוא אחר צאה"כ הנראה, בודאי דאין זה תפלת מנחה].

וב"כ באשל אברהם (בוטשאטש, סי' פ"ט ק"ד רל"ב ורל"ג) די"ל דאין קפידא כשחציה של התפלה בלילה, דאזלינן בתר התחלה גם כשיודע שהסיום יהיה בלילה. וב"כ בערה"ש (או"ח סי' ק"י ס"ה וסי' קכ"ד ס"ו) דכל שהתחיל התפלה בזמנה סגי וגמור אחר הזמן. וב"כ בקצות השלחן (סי' כ' סק"ד) דמותר להתחיל שחרית סמוך לחצות, דכיון שמתחיל בזמן שחרית כשיגיע חצות אינו מחויב להפסיק, והוי כתשלומין עי"ש. וב"כ בשלחן הפתור (סי' רל"ב ס"א וסי' רל"ג ס"ב). ובשו"ת ארץ צבי (ח"א סי' קכ"א) כ' בשם היהודי הק' מפשיסחא ז"ל למוד זכות על המתחיל להתפלל בזמן תפלה אף שנמשך אחר הזמן חשוב כאלו התפלל כל התפלה בזמנה יד.

ובבירור הלכה (קמא ותני' סי' ק"י) הביא כן מתשובת הגאונים (ליק סי' נא) ומספר האשכול להראב"י אב"ד (ח"א עמ' ק"ה, ועי"ש עמ' נ"ו) דיכול לגמור תפלת המנחה אפי' בלילה כ"ה.

כד. ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ד סי' מ"ח) כ', ראיתי שיחה נאה שמספרים שהיה בין הגאונים מוהר"י מקוטנא ז"ל וחתנו בעל נפש חיה ז"ל, עם הגה"צ בעל אבני נזר זצ"ל, כשנפגשו ביחד, דבעל הנפש חיה פתח ואמר, אומרים בשם הבעש"ט ז"ל שנמצא בתוס' שאם מתחילים להתפלל בזמנו, אע"פ שנמשכת התפילה עד אחר זמן תפלה, אין בכך כלום, וע"ז השיב הגמור"ר ז"ל, גם אני שמעתי כן, אבל אינו יודע היכן התוס', ובעל אבני נזר חשב קצת, ואמר כן היא, שעל מה שאיתא בש"ס (ברכות ז' ע"א) וכמה זעמו רגע, הקשו התוס' מה היה יכול לומר בלעם בשעת הרגע, וי"ל כלם, א"נ מאחר שהיה מתחיל קללתו באותו שעה היה מזיק אפי' לאחר מכן עי"ש. וכיון שמדה טובה מורבה, גם בתפילה אם מתחילים בזמנו, אע"פ שגומרים אח"כ, אין בכך כלום, ע"כ דברי הסיפור. וסיים ע"ז המנח"י, ואני מסתפק באמיתת הסיפור, שאינו כן לפי ההלכה, כדמוכח מדברי השו"ע (סי' קכ"ד ס"ב) ומג"א (שם סק"ד) ועוד (סי' רל"ב ס"א) ומג"א (שם סק"ב וסי' פ"ט סק"ד).

כה. ובשו"ת יביע אומר (ח"ז סי' ל"ד) האריך בזה, וכ' דכיון דמבואר בדברי הגאונים דאם התחיל להתפלל מבעו"י גומר והולך אפי' בלילה, וכל האחרונים שכתבו להחמיר לא ראו דברי רבינו הגאון, ואילו ראוהו היו מבטלין דעתם מפני דעתו, וכמ"ש הראב"ד (מובא ברא"ש סנהדרין פ"ד ס"ו)

ובל זה רק לימוד זכות על המאחרים, אבל דעת הפוסקים שצריך לגמור כל התפלה בזמנה, וכמ"ש בשו"ע (סי' רל"ב ס"א) דצריך לגמור י"ח ברכות ביום, וכ"ה ברמ"א (סי' קכ"ד ס"ב), וכ"פ המג"א (סי' פ"ט סק"ד וסי' קכ"ד סק"ד) פרמ"ג (שם) שו"ע הרב (סי' פ"ט ס"א סי' קכ"ד ס"ג) משנ"ב (סי' פ"ט סק"ב וסי' קכ"ד סק"ד וסי' רל"ב סק"ד) בה"ח (סי' רל"ג סק"ה), ודעת הפוסקים דאם השעה עוברת ולא יספיק לגמור כל תפילת י"ח קודם עבור זמנה, אז יתפלל רק תפילת הבינונו, וכמ"ש המג"א (סי' ק"י סק"א) פרמ"ג (שם) שו"ע הרב (שם ס"א) משנ"ב (שם סק"א), ואם השעה עוברת ולא יוכל הש"ץ לגמור של י"ח ברכות של חזרת התפלה תוך הזמן אז יתפלל הש"ץ מיד עם הציבור בקול עד האל הקדוש.

וגם האחרונים שהקילו בזה דעתם דמן הדין כל התפלה צריכה להיות בזמנה, רק ס"ל בדביעבד אם נתאחר מותר לו להתפלל ויוצא בזה. וכן משמע מתשובת הגאונים הנ"ל. וכמ"ש בשו"ת ארץ צבי (שם) למה לנו להכניס עצמינו בפרצה דחוקה כזה, הלא טוב יותר לקיים כל המצוה בזמנה. ובאשל אברהם (סי' רל"ב) כ' מ"מ הנכון להודרו בתפילת מנחה בכל האפשר, וכשיוכל לומר החזרה כולה קודם חשיכה כן הוא על צד היותר טוב. **[אמנם** בדביעבד אם התחיל שמו"ע מבעו"י ונמשך לתוך הלילה גם לדעת הפוסקים מותר להמשיך תפילתו, עי' בא"ר (סי' רל"ד ס"א) ופרמ"ג (שם א"א סק"ב) ומשנ"ב (שם סק"ז), וכ"מ בשו"ת קול גדול (למהר"ם בן חביב, סי' ד') ובן איש חי (פ' ויקהל אות ט' עי"ש, ועי' בשו"ת רב פעלים ח"א סי' ה'). וכ"כ באשל אברהם (סי' רל"ב) לענין חזרת הש"ץ, שם"ל דרך תפילת היחיד א"צ לגמור בזמנה, אבל חזרת הש"ץ צריך להיות כל התפלה ביום, ומ"מ כ' אך אם כבר התחיל הש"ץ להתפלל והחשיך, יסיים תפילתו].

תפלת מנחה אחר צאה"כ אי הוי ברכה לבטלה

בשו"ת מהר"ם שיק (שם) כ' על המאחרים להתפלל מנחה עד הלילה, דדיינינן להו כשוגג, דאנשים האלו הם טועין ואומרים מותר, ותולין עצמן באילן גדול, והוי תפלת תשלומין, ואף דמספק"ל אם עשרה אנשים מתפללין תשלומין אי יכולין לומר התפלה גם בקול רם וקדושה, אמנם ג"ל דאין בזה חשש ברכה לבטלה, דתפלה רחמי נינהו והלואי שיתפלל אדם כל היום, והאריך שם וסיים ומכל הדברים הנ"ל מכואר דודאי אסור לאחר תפלת מנחה עד צאה"כ, ואפ"ה אם מתפלל אחר צאה"כ אינו ברכה לבטלה ורשאי לענות אחריהם אמן וקדושה.

ובם' זכרון יוסף (אות ס') הביא דברי האשל אברהם (סי' רל"ב ורל"ג) דסתם המתפלל הוא שיהיה עצהיו"ט, ואם הוא חשכה יהיה זה לתפלת ערבית, ומה שיתפלל אחר קר"ש יהיה תשלומין דמנחה, וכ' ע"ז הזכרון יוסף, דאף דקימ"ל דאם עבר זמן תפלה במזיד אין

שאין לחלוק על גאון, וכש"כ בדורות האחרונים. וכ"כ הרמ"א (חו"מ סי' כ"ה ס"ב) אם נמצא לפעמים תשובת גאון ולא עלה זכרונו על ספר, ונמצאו אחרים חולקים עליו, א"צ לפסוק כדברי האחרונים, שאפשר שלא ידעו דברי הגאון, ואי הוי שמיע להו הדרי בהו.

כו. ויש שחולקים ע"ז וס"ל דמחויב להפסיק באמצע שמו"ע, ואכמ"ל.

לו תשלומין, צ"ל בזה כיון דכבר הורגלו העולם בטעות זה דכל זמן שקצת אורה בעולם עדיין הוא יום לתפלת מנחה, וסוברים שכן הוא ע"פ התורה, ואף אם יאמר להם שאינו כן לא יתקבל כלל על לבם, ע"כ חשבים אנוסים או שוגגים בזה, ע"כ שפיר מתקבל תפילתם לפני הכורא ית' על דרך הנ"ל, שהתפילה הא' הוא ערבית והב' הוא השלמה למנחה, וכ' דלכאורה צ"ע בזה כיון דלפי האמת תפילה הא' הוא מעריב האיך אומר בה הש"ץ חזרת התפלה בקול וקדושה, והרי חכמו"ל לא תקנו זאת במעריב, ועי"ש מש"כ בזה, ובסיום דבריו כתב, כל זה כתבתי ליישב מנהג העולם שאין להרהר אחר העושים כן, אבל לדינא כבר נתבאר דאחר צאה"כ הוי ודאי לילה ואסור להתפלל מנחה, אף אם הוא עדיין תוך שיעור ג' מילין ורביע אחר השקיעה.

אמנם בשו"ת האלף לך שלמה (שם) כ' דאם כבר הוי צאה"כ ודאי אם יש בידם למונעם מלומר קדושה הם מחויבין למונעם, ואם אין בידם למונעם עכ"פ לא יענו אחריהם אמן ולא קדושה. ובשו"ת לבושי מרדכי (שם) כ' כמה פעמים באים לביהמ"ד המאחרין ואומרים קדושה, ואז אני יוצא לחוצה. ועי' בס' תורת חיים (סופר, סי' רל"ב ס"ב) בזה.

פרק ז'

זמן הדלקת נר שבת

זמן הדלקת נר שבת בדברי הפוסקים

הנה נתבאר דמנהג כלל ישראל היה כדעת המג"כ דאחר שקה"ח עדיין יום גמור עד ג' רבעי מיל קודם צאה"כ הנראה (ולא כדעת הגאונים), מ"מ למעשה לא עשו מלאכה בערב שבת עד זמן ביה"ש, אלא קבלו שבת ופרשו ממלאכה הרבה זמן קודם לכן.

וכמבואר במג"א (סי' רל"ה סק"ג) דבערב שבת עושין מלאכה עד חצי שעה קודם הלילה בקירוב, וכענין במג"א בס' רס"א (סק"ז) דחצי שעה סמוך לחשיכה דאז אפשר דכל מקומות ישראל קבלו עליהם שבת כ' כה, וכ"ה בשו"ע הרב (סי' רס"א ס"ג, וע"ע סי' רנ"ו

כו. היינו שקבלו שבת ע"י אמירת ברכו בתפלת מעריב, שהקדימו להתפלל מעריב כחצי שעה קודם צאה"כ, וכמ"ש הרמ"א (סי' רנ"ג ס"ב) דאמירת ברכו הוא קבלת שבת לדידן, וכמ"ש המג"א (סי' רס"א סק"ג וסי' רנ"ו סק"א) דעושין כל המלאכות עד ברכו, וברכו הוי במקום תקיעה ששית שבימי חז"ל, ולכן יש להקדים אמירת ברכו ואין להמתין על אדם גדול שעדיין לא בא אם הוא סמוך לחשיכה. ועי' לקמן בזה.

כח. אמנם במג"א סי' של"א (סק"ב) כ' במדינתנו לפעמים אין מקבלים שבת עד סמוך לרביעית שעה לצאה"כ, א"כ ה"ה לענין מילה יש לסמוך ע"ז למולו בשבת, וזהו ב"ד בשו"ע הרב (סי' של"א ס"ה) **חכמ"א** (כלל קמ"ט ס"ו) **מסגרת השלחו** (סי' ע"ה ס"ה). והכוונה דמעיקר הדין מותר בעשיית

ס"א) דה"ח (דין מלאכה בע"ש ס"ה) ובמשנ"ב (סי' רס"א סק"ז). וכ"ה בנחלת בנימין (קוני המילה שאלה ב') שו"ת ישועות מלכו (יו"ד סי' מ"ה) ושו"ת חסד לאברהם (או"ח סי' כ"ב). ובשו"ת חת"ס (או"ח סי' פ') כ' במדינות אלו עושי' במלאכה עש"ק עד קרוב לשעה או ג' רביע שעה קודם צאה"כ. וכ"כ בס' תורת חיים (סופר, סי' רס"א סק"א) המנהג ששוכתים לערך ג' רביעית שעה קודם שבת. וכ"ה בס' ברכת הבית (שער מ"ה ס"ט).

והפוסקים הזהירו ע"ז, וכמ"ש בשו"ע הרב (קונט"א סי' רנ"א) שזמן קבלת שבת חצי שעה לכה"פ קודם צאה"כ, וכמ"ש הרמ"א סי' רנ"ו, דהיינו מעט קודם ביה"ש [שהוא כמו שליש שעה או רביע שעה] להוסיף מחול על הקודש. ובמטה אפרים (סי' תרכ"ה סל"ב ול"ט) כ' ויש לפרוש ממלאכה עכ"פ חצי שעה קודם כניסת הלילה. ובחיי אדם (כלל ה' ס"א) כ' כל אדם חייב עכ"פ לפרוש ממלאכה לפחות חצי שעה קודם הלילה, כי צריך להוסיף מעט מחול על הקודש. ובקש"ע (סי' ע"ה ס"א) כ' חייב כל אדם להפריש א"ע ממלאכה ולהדליק את הנרות לכה"פ חצי שעה קודם צאה"כ. וכ"ה במשנ"ב (סי' רס"א סק"ב, וביה"ל ד"ה קודם) כ"ב.

ואמרו חז"ל (פסחים ק"ה ע"ב) עיולי יומא מקדימין, והוא מצות תוס' שבת, ולדעת הרבה פוסקים הוא מ"ע דאורייתא (עי' מג"א שם סק"ח וא"ר סק"ב ומשנ"ב סק"ט), ע"כ הקדימו לקבל שבת.

זמן הדלקת נר שבת קודם שקה"ח בהמקומות שנהגו כשי' המנ"כ
ובדורות האחרונים החמירו עוד, והקדימו לפרוש ממלאכה ולקבל שבת קודם שקה"ח, וכמבואר בדברי האחרונים, וכמ"ש בשו"ת פרי יצחק (תרע"ג, קונט"א מחתן המחבר, ח"ב סי' ט') בזמנינו זה נתפשט המנהג לקבל שבת קודם שקה"ח ולא ראינו ולא שמענו מי

מלאכה עד ביה"ש, ולכן לענין מילה דינו כיום, אבל למעשה מקבלין שבת ופורשין ממלאכה חצי שעה קודם צאה"כ.

כמ. ועי' לקמן (פ"ח) קושיא עצומה על משך זמן ביה"ש לשי' המנ"כ, ושע"י שמקבלים שבת חצי שעה קודם צאה"כ, א"ש.

ל. ובס' הזמנים בהלכה (פמ"ו ס"א) כ' דבשנים הסמוכות למלחמת העולם הראשונה [שנת תרע"ד] החל להתפשט שי' הגאונים (ועי"ש בהע' 9 הסברים לזה), וע"ע בסו"ס אוצר הזמנים (עמ' של"ז) בשם הגרי"י ניימן אב"ד בעלז-מנטריאל בזה.

אמנם היו מקומות שלא החמירו להדליק נר שבת קודם שקה"ח, עי' בשו"ת יגל יעקב (או"ח סי' ל"ח) דבאוברלאנד הי' מתאחרים זמן ההדלקה בעש"ק, ובשו"ת קרן לדוד (או"ח סי' ע"ט) כ' אנו עושין מלאכה בע"ש עד סמוך לזמן צאה"כ. – ובהרבה מקומות (ובפרט בגליציה) אף שזמן הדלקת הנרות היה קודם שקה"ח, מ"מ במקום צורך עשו מלאכה עד רבע שעה או חצי שעה אחר שקה"ח, וכפי שמעידים הזקנים משם – אך כהיום מנהג כל כלל ישראל להחמיר ולפרוש ממלאכה קודם שקה"ח.

שיקל בדבר. בשו"ת לבושי מרדכי (פעסט תפר"ח, תל' יו"ד סי' ל"ט, ועי' מש"כ בהגהות על סי' שמע ישראל עמ' י"ד) כאן ג"כ מקדימין לקבלת שבת ובתחילת השקיעה כמעט כל הקהלה בבבב"ג וכבר הדליקו נרות לכבוד שב"ק. בשו"ת יגל יעקב (סי' ל"ח) בגלילותינו וגליל התחתון וכל מחוזות מונקאטש ומארמאראש וכל מדינות פולין כולם נוהגין כשי' הגאונים להחמיר בספק סקילה מנהגינו וכן בק"ק אוהעל נוהגין להדליק נרות בעוד השמש נראה קצת על הארץ. בס' זוכר הברית (אונגוואר תרצ"א, סי' ה' אות ו') עינינו רואות כי בימינו אלה במדינתנו נוהגין לקבל שבת באיסור עשיית מלאכה מיד אחר שקה"ח. ובשו"ת ארץ צבי (לובלין תרצ"ט, סי' ק"ה וסי' קכ"א וסי' פ"ו) היום אכשור דרא כאשר עינינו הרואות דשום כשר אין עושה מלאכה אחר שקה"ח, ומי שפורץ גדר בזה נחשב אצל העולם לעבריין, והבא לשאול אחר שקה"ח אם מותר להדליק את הנר בודאי כל רב ומורה יורה לו שאסור להדליק בעצמו רק ע"י נכרי כידוע. ובס' קצה המטה (על מט"א סי' תר"ח סק"ח) ועתה בכמה גלילות בזמנינו אכשור דרא והחזיקו לחומרת הפוסקים הגאונים, וכן הנהיגו הרבנים הגאונים ג"י בעיירות הגדולים בזמני הדלקת נרות עש"ק שמציינים בכל שבוע ע"י הפתקאות ערב שבת. וכן הוא בדברי המשנ"ב (בסי' רל"ג שעה"צ אות י"ד) דבזמנינו נוהגין שלא לעשות מלאכה אחר שקה"ח לא.

וכן מבואר בשו"ת מהרש"ג (משנת תרע"ב, או"ח סי' ל"ח וסי' כ"א) שו"ת מהר"ש ענגיל (ח"ה סי' כ"ג, משנת תרפ"א, וכ"ה בח"ז סי' קל"ט, ובח"ח סי' קכ"ג) ס' משמרת שלום (סי' כ"ו אות ג') ס' אבני שהם (סי' כ"ה) ל"ב שו"ת זכרון יהודה (סי' קצ"ו) ס' ישועות חכמה (סי' ע"ה ס"א) שו"ת לחם שלמה (תנ' או"ח סי' כ"ו אות ו') ל"ב ס' קנה וקמנון (סי' א' אות ט"ז).

לא. ובשו"ת אבני ברזל (שוורץ, ח"ב סי' י"ז) הביא ששמע מהגאון ר"ל גורביץ ז"ל ראש ישיבת גייטסהעד דהמנהג הפשוט בכל מדינת ליטא היתה להדליק נרות עש"ק אחר השקיעה, כי נקטו לעיקר כדעת המחבר וכדעת ר"ת, ומה שנתפרסם בזמנינו דמנהג בני ליטא כדעת הגר"א, לפני המלחמה לא היה המנהג כן בליטא, ומנהג דהיום הוא מהשפעת בני הישיבות שנקטו בזה כהכרעת המשנ"ב בסי' רס"א, והראה לו אסמכתא לדבריו משו"ת פרי יצחק ח"א סי' ז' שכ' להדיא כמ"פ דהעולם נוהגין להקל ע"פ השו"ע להדליק גם אחר תחלת השקיעה.

והאמת הוא, דהן נכון דלפנים נהגו בליטא כדעת השו"ע, וכנ"ל (מ"א הע' ל"ט) דאף ברוסיא וליטא לא נתפשט שי' הגר"א והרב, אכן במשך השנים לאט לאט התחילו להחמיר כשי' הגאונים, וכנ"ל (הע' ל') דבשנים הסמוכות למלחמה הראשונה נתפשט שי' הגאונים, וכמ"ש בס' פרי יצחק הנ"ל בקונט"א (מחתן המחבר, ח"ב סי' ט', שנת תרע"ג) דדברי המחבר ז"ל סובבים לשי' ר"ת וסייעתו וכמו שהיה נהוג לפני חמשים שנה, אולם בזמנינו זה נתפשט המנהג לקבל שבת קודם שקה"ח, ולא ראינו ולא שמענו מי שיקל בדבר, וכאשר העיד גם במשנ"ב סי' רל"ג בשעה"צ. וגם נדפס (בס"ס חיי אריה, לרבי אריה ליב הורוויץ) מכתב ששלח הגרא"ל ליפקין (בעמח"ס אור היום) בשנת תרמ"א להגר"י בלחר בעל הפרי יצחק, וכ' דמה שהזכיר כת"ר בסי' ז' שנוהגין להדליק נרות אחר השקיעה, אין זאת מנהג, רק שיש עצלנים ונפסדים, ולא ברצון חכמים הם עושים, וראוי למחות ביד העושים כן, שהדבר מוכרח מן החוש והחשבונות ומן הנהגתנו במוצ"ש, שחלילה לסמוך להקל בדאורייתא, ואולי יישר בעיני כה"ר להוסיף בזה עלה אחת בסוף ספרו למען אשר לא ילמדו מדבריו להקל בזה.

לב. ועי"ש (סי' ל"ד אות ד') דרק לענין חומרת שבת מחמירין כשי' הגאונים, אבל לענין שאר דברים התלויים בזמן ביה"ש, דהיינו לענין מילת ילד הנולד ביה"ש, ולענין ביה"ש ערב ט' באב וכדומה,

וכן העידו רבני דורינו שכן היה המנהג באירופה, וכמ"ש בשו"ת ויען יוסף (להגה"צ מפאפא זצ"ל, או"ח סי' ק"ד) בכל העיירות שבמדינתנו בזמנינו לכתחילה הוקבע זמן הדלקה קודם השקיעה ל', ובס' אוצר הזמנים (עמ' של"ו) בשם הגרי"י ניימן זצ"ל אב"ד בעל מונטריאל שכן היה המנהג בהונגריה ל', וכ"ה בספרו שו"ת אנורה באהלך (או"ח סי' מ"ח) שאצל כ"ק אדמו"ר בעל הויגד יעקב בפאפא הדליקו הנרות כחמשה דקות לפני השקיעה. וכ"ה בשו"ת משנת יעקב (להגה"צ אבד"ק קאפיש זצ"ל, ח"א סי' ו') מנהג פרשבורג ופעסט. וכ"ה בשו"ת ברכת שמים (להגה"צ רבי רפאל בלום אבד"ק קאשוי, סי' ע"ז) שבעיר קאשוי וכל הסביבות הדליקו נר שבת קודם השקיעה ל'.

ואף המנחת כהן מרא דהאי שמעתתא כ' (מ"א פ"ו אות ז', הובא במג"א סי' של"א סק"ב) שראוי להחמיר ולפרוש ממלאכה משקה"ח ואילך, שכבר נהגו ישראל בכל מושבותיהם להדליק את הנר ולקבל שבת קודם שתשקע החמה תחת האופק, ומנהגן של ישראל תורה היא ואין לפרוץ גדר אפי' בעת הצורך, וראוי לקנום העושה מלאכה בערב שבת אחר השקיעה כפי מה שיראה לחכמים וכפי צורך השעה, ע"ש.

כל הפוסקים ראשונים ואחרונים מסכימים לפסוק כשי' ר"ת, עי"ש. וועי' בס' ישראל והזמנים (עמ' תקפ"ח) מש"כ לענין זמן התחלת התענית בערב ת"ב.

לג'. ועי"ש היטב ומבואר מדבריו דמש"כ בספרו **אבן שלמה** על הראב"ן (סי' ב' הנ"ל) "במדינתנו ברוב המקומות מדליקים נרות אחר שקיעת החמה", היינו שמדליקים נרות פחות מע"ב דקות קודם צאה"כ הנראה, ולכן חשב שמדליקין נרות אחר שקה"ח, אבל באמת נהגו כשי' המנ"כ וצאה"כ מוקדם הרבה מע"ב דקות אחר שקה"ח, נמצא שהדליקו נרות 'קודם' שקה"ח, וובס' **הזמנה"ל** (פמ"ו הע' כ"ו) נתקשה בזה, ולפ"ד א"ש, ודו"ק בזה שעפי"ז י"ל מה שהעידו הרבה אחרונים שעושים מלאכה אחר שקה"ח שכוונתם על דרך הנ"ל, היינו שהיה אחר ע"ב דקות קודם צאה"כ הנראה כנ"ל, ודו"ק.

לד'. וסיים שם ואעפ"כ אם היה מזדמן שאלה לענין נולד בין השמשות היו פוסקים שאחר השקיעה עדיין יום, (וכ"כ במכתב ונדפס בס' באהלי יוסף עמ' צ"ט) באונגארן היה פשוט אצל כל מורי הוראות להורות כשי' ר"ת לענין מילה בשבת) וגם היו מקילין בבתים לעשות מלאכה לערך רבע שעה אחר הדלקה, ואעפ"כ הוקבע זמן הדלקה בכל העיירות שבמדינתנו קודם השקיעה, והמון עם היו סוברין שיש חילוק בין נשים לאנשים מפני שאנשים אין מדליקין נרות מותרין להתאחר קצת במלאכה, אבל באמת היה זה ענין לכתחילה ודיעבד.

לה'. וכתב באוצר הזמנים שם בשם הגריי"נ זצ"ל, דממה שנוהגים כהיום שמדליקין נר שבת כשהוא עדיין לפני פלג המנחה לשי' המג"א נ' דנקטינן כדעת הלבוש ונדפלג המנחה שעה ורבע לפני שקה"ח, ושהוא מנהג חדש דבהונגריה היו מדליקין נרות רק 5 דקות לפני שקה"ח שאז הוא אחר פלג המנחה לכל הדעות וכו"ה בס' **מושען של ישראל** (ח"ו עמ' קמ"ט) מה שנהגו בעיר סאטמר ע"פ הוראת כ"ק אדמו"ר **מסאטמר** זצ"ל. והדברים תמוהים, דגם בהונגריה 5 דקות לפני שקה"ח הוא קודם פלג המנחה, ואין חילוק בזה בין ארה"ב וקנדה לבין הונגריה וגליציה. ועי' לקמן מש"כ ליישב איך מדליקין קודם פלג המנחה עפ"ד המנ"כ.

לו'. ועי' בס' **הזמנים בהלכה** (פרק מ"ו וסוף פרק ס') הרבה מקורות לזה, והביא גם הרבה לוחות שמבואר בו.

זמן הדלקת הנרות קודם שקה"ח בהמקומות שנהגו כפשטות שי' ר"ת וגם בהמקומות שהחמירו במוצ"ש לפשטות שי' ר"ת והמתינו 72 דקות אחר שקה"ח, ג"כ קיבלו שבת קודם שקה"ח, וכמבואר בס' בין השמשות (לאבד"ק יארטשוב, לבוב תרס"ז, עמ' י"ג) שכ' ומנהגנו כבר קבלנו על עצמינו לקבל שבת קודם שקה"ח, וח"ו לעשות מלאכה אחר השקיעה. והביא שם מכתב מא' מחסידי בעלז שכתב דהמנהג בבית אדמו"ר הרה"צ שליט"א [הרה"ק מהרי"ר מבעלז זצ"ל] שמדליקין נרות של שבת קודם שקיעה הראשונה, וכ"ה בס' דברות קודש'י (ברוקלין תשס"ז, עמ' נ"ז) בשם כ"ק אדמו"ר מהר"א מבעלז זצ"ל. ובהגהות על סידור דה"ח (דפוסי פרמיסלא) כ' למעשה לענין הדלקת נרות וקבלת שבת החמורה מאד בודאי ראוי להחמיר כדעת הגאונים להוסיף מעט מחול על הקודש קודם שקה"ח שהוא זמן ביה"ש לדעתם, וכ"כ המנ"כ עם שדעתו כדעת ר"ת והאריך בראיות שדעת ר"ת היא אמיתית עכ"ז כ' שלענין קבלת שבת אין לסמוך ע"ז רק להחמיר כדעת הגאונים, ואף לדעת ר"ת כיון דלחשבון ביה"ש צריך בקיאות הרבה, א"כ חלילה להקל להדליק בע"ש אחר שקה"ח. [ובשו"ת מנחת אלעזר (מונקאטש תרס"ב, ח"א סי' כ"ג) הביא דברי הגה הללו (שנדפסו בסידור הרמ"ק ובסידור דעת קדושים דפוסי פרמיסלא), וכ' דהגהות אלו הם מהרב מ' יחיאל מו"צ ז"ל מבעלזא והרעיש בזה כנראה ע"פ דעת הרב הקדוש זצ"ל דשם] ל"ה. ובשו"ת מנחת אלעזר (שם) ועתה בגלילותינו בזמנינו אכשר דרא והחזיקו לחומרא לזוהר להדליק קודם שקה"ח, וכן הנהיגו הרבנים הגאונים בעיירות הגדולות בזמני הדלקת עש"ק שמציינים בכל שבוע². ובס' תולדות שמואל (ח"א עמ' כ"ט) נתפשט כבר כמעט בכל

לז. דברות קודש מכ"ק אדמו"ר מהר"א מבעלז זצ"ל מכת"י הרה"ח ר' שמואל לילינפלד ז"ל, ובתו"ד כ' כששהה שכ"ק אדמו"ר מהר"א מבעלז זצ"ל בעיר פעסט שב"ק פ' בחקותי שנת תש"ג, שאל מתי זמן הדלקת נר שבת, ואמרו לו בשעה 8:13, ואמר כי הוא לפי השיטה שמדליקין כאן שני דקות קודם השקיעה, אבל אנו מדליקין י"ב דקות קודם הני ב' דקות, והיינו שמדליקין י"ד דקות קודם השקיעה כדי לצאת שי' היראים, ממילא הזמן 8:01. ויש להעיר כי ע"פ החשבון שקה"ח ביום ההוא היה בשעה 7:28, ולפי שעון הקיץ היה בשעה 8:28, וצריך לברר עוד.

לח. ובשו"ת מנחת אלעזר (ח"א סי' כ"ג) כתב שם שמעתי מפה קודש אדמו"ר הגה"ק משינאווע זצללה"ה זי"ע שדיבר הרבה מענין שיעורי ביהש"מ³, והגיד בשם רבו הגה"ק מהר"ש מבעלזא זי"ע זצללה"ה שלא יהיה באפשרי להכריע ולעמוד על השיעור בבירור להכריע בשיטת הפוסקים בזה הרה"ת והגאונים ושאר ראשונים וגם אחריהם המבארים דבריהם, ולא יהיה באפשרי לעמוד ולהכריע בזה עד עת קץ ב"ב, רק שצריכין לילך בזה בכל מקום בדאורייתא לחומרא, ע"כ. ובס' זכרון יוסף (אות נ"א) הביא דברי המנח"א בשם הגה"ק מבעלז ז"ל להחמיר בזה בשל תורה כשי' הגאונים משום שא"א להכריע עד עת קץ, וכ' ושמעתי זאת מפיו קדשו דאביו [בעל דרכ"ת] ז"ל. ויש לציין בזה מש"כ בשו"ת דברי חיים (אבה"ע ח"ב סי' קע"ו) ידעתי כבוד אביו הקדוש אדמו"ר [מהר"ש מבעלז] נטה תמיד לצאת יד"ש ולעשות המצוה בלא שום גמגום כלל.

לפ. וכל זה דלא כמ"ש בשו"ת שרגא המאיר (סי' כ') שבבעלז שנהגו כשי' ר"ת מסתמא לא דקדקו להדליק נרות שבת קודש קודם השקיעה.

מ. וכ' שם לענין תינוק הנולד אחר שקה"ח דההוראה בפה מכ"ק אדמו"ר הגה"ק מהר"ש אבדפ"ק זצללה"ה זי"ע [בעמח"ס שם שלמה] דחושבין מיום שלאחריו כדעת הש"ך, והוא לחומרא

המקומות שמדפיסים זמן הדלקת נרות של שב"ק שעושין הזמן קודם השקה"ח. ובקונ' מאיר נתיב (הגהות על נתיב מצותיך שבסידור תפלה ישרה, פ"ה אות ב') כ' דלענין מלאכה בערב שבת אנו תופסים כדעת הגאונים להחמיר שמיד אחר שקה"ח הוי ביה"ש ואסור במלאכה ככלילה. וכ"כ בשו"ת מקוה מים (כת"י להגה"צ אבד"ק אויוואר זצ"ל, שנת תרצ"ה).

זמן הדלקת נר שבת קודם שקה"ח בלוחי גליציה

וכן היה הזמן הדלקת נר שבת הנפוץ בהלוחות בגליציה, וכמו שהביא בס' הזמנים בהלכה (עמ' תר"ג) צילום מהלוחות שהדפיס הרב מיאריטשוב הנ"ל משנות תרע"ו ותרפ"א, ובהם זמן הדלקת נר שבת 5-10 דקות קודם שקה"ח. וגם הביא (עמ' תנ"א) צילום מלוח לעיר לבוב מיוסד ע"פ חשבון שהונהג בהסכמת מרן הגאון מוהר"ר יצחק שמעלקים זצ"ל בעמח"ס שו"ת בית יצחק, (מס' הילולא דצדיקא לבוב תרפ"ט) כ"א, ובלוח כתוב גם הזמנים לערים פשעמישל ריישא צאנו קראקא בראד, ובו זמן הדלקת הנרות 6-7 דקות לפני שקה"ח. וכן בהלוחות של כולל חיבת ירושלים לערי גליציה זמן הדלקת נר שבת הוא קודם השקיעה. ובס' יפה שיחתן (ח"ב אות רע"ג) בשם הגר"א היילפרן שליט"א אב"ד ראדומישראל-לונדון שכן היה המנהג בגליציה. ובשו"ת מהר"ש ענגיל (בחי"ח סי' קכ"ג) שכן הוא בק"ק בארדיוב. וכן בעיר מונקאטש כמ"ש בס' דרכי חיים ושלום (אות שס"ד) שהעמיד זמן הדלקת נרות 5 דקות קודם שקה"ח. וכן בעיר סאטמר ע"פ הוראת כ"ק אדמו"ר מסאטמר זצ"ל (ועי' בשו"ת דברי יואל סי' י"ח). ובס' הליכות קודש (מנהגי הרה"ק בעל אור מלא מקאסן) כ' דזמן הדלקת הנרות כשתים או שלש דקות קודם השקיעה.

מחמת חשש נימול שלא בזמנו, וכן נוהג אחריו כ"ק אאמ"ו שליט"א [בעמח"ס דרכי תשובה], וכן צוה לי בזה לכתוב דעתו הרמתה למעשה, ושכן הגיד לו אדמו"ר משינאווע וצללה"ה שצריכים לנהוג כן לענין מילה, ובהגה שם כ' ודלא כמ"ש בספר א' בזמנינו ברית אבות על הל' מילה דהוי כאילו יצא בת קול מן השמים ואמר שהלכה בזה רק כר"ת, והיכן שמע הבת קול לא ידעתי, ואין משגיחין בבית קול שלו, (ועי' בסו"ס ברית אבות מש"כ להשיב ע"ז).

אמנם בס' אבן שלמה (על הראב"ן ג' ע"ב) הביא דברי המנח"א, והאריך דדעת רוב הפוסקים כשי' ר"ת דאחר שקה"ח עדיין יום, ואף שהגה"ק מבעלזא זי"ע אמר שאין אנו יכולים להכריע, הלא נגד זה יש לנו הגאון מליסא (בדה"ח) והגאון חת"ס ז"ל זי"ע שהעיד בשם רבותיו, והם ההפלאה ור"נ אדלער זי"ע, שפסקו והכריעו כשי' ר"ת, ובאמת במדינתנו ברוב המקומות מדליקין נרות אחר שקה"ח (עי' לעל מש"כ בזה מדבריו בשו"ת לחם שלמה תנ"א), ואפי' באותן המקומות שמדליקין באמת קודם שקה"ח, אין ראי' שהוא מצד דמחמירין כשי' הגאונים, לעולם ס"ל כר"ת, אך מחמירים להקדים להדליק וכו', אבל להקל עי"ז לענין מילה לדחותה אכתי מנ"ל.

וע"ע בשו"ת דעת כהן (כהנא, סי' ט"ו אות ד') בשם זקנו הגה"צ רבי ברוך רובין זצ"ל מבריוזדאוויץ ובשם אביו הגה"צ רבי צבי כהנא אבד"ק ספינקא זצ"ל שנהגו להחמיר בתינוק שנולד אחר שקה"ח דהוי כגולד ביה"ש.

מא. ובספרו נפש חיה (סי' רס"א ס"ג) הזכיר הלוח שערך, וכ' שהוא לתועלת גדול ונהגו אחריו בעירנו לבוב ובגלילותיה.

י"א דאף לר"ת צריך להדליק קודם שקה"ח

ומצינו באחרונים שכתבו דאפי' לשי' ר"ת עלינו להדליק קודם השקיעה מדין מי שאינו בקי מדליק כשחמה בראש האילנות המבואר בש"ס (שבת ל"ה ע"ב) ושו"ע (סי' רס"א ס"ג), וכמ"ש הרב במכתבו (סי' רס"א בגליין השו"ע הרב) להודיע ולהזהיר הלכה פסוקה בשו"ע והוא תלמוד ערוך בשבת דאמר רבא אתון דלא קים לכו בשיעורא דרבנן אדשימא בריש דיקלא אדליקו שרגא, וזה זמן קבלת שבת ולפרש מכל מלאכה ע"פ גמ' ושו"ע לדידן דלא קים לן בשיעורא דרבנן בעוה"ר אין אתנו יודע עד מה במקומותינו לומר קים לי בשיעורא דרבנן^{כב}. וכ"כ במנ"כ (מ"א פ"ו שם) פר"ח (קוני' דבי שמשא) ובמשנ"ב (ביה"ל סי' רס"א ס"ב ד"ה מתחילת) ובעוד אחרונים (עי' א"ר סי' תר"י סק"ג)^{כג}.

יישוב זמן הדלקת נר שבת וחנוכה לפני פלג המנחה

ובאמת הדבר צ"ב, כיון דקי"ל כשי' ר"ת, א"כ האך החמירו להדליק בע"ש קודם שקה"ח כדי לצאת שי' הגאונים, הא עי"ז הדלקת נר שבת היה לפני פלג המנחה לשי' ר"ת, שהרי בארצות אירופה פלג המנחה הוא לפעמים אחר שקה"ח, וכשמדליקין קודם שקה"ח אין יוצאים בזה יד"ח נר שבת, והוי חומרא דאתי לידי קולא, ובתהלה לדוד (סי' רס"א סק"ט) נתקשה בזה, וכ' איך מצאנו ידינו ורגלינו בהדלקת נר שבת, וצע"ג, וכן הק' בס' בין השמשות (לרימ"ט עמ' נ"ט). ולפ"ד הנ"ל א"ש, דאף דבמוצ"ש החמירו עד ע"כ דקות אחר שקה"ח, מ"מ עיקר הדין כשי' המנ"כ, דצאה"כ הוא בשעה שנראים כוכבים, ופלג המנחה הוא שעה ורבע קודם צאה"כ הנראה^{כד}, והוא תמיד זמן הרבה לפני שקה"ח, וממילא שפיר יצאו יד"ח הדלקת נר שבת וחנוכה כמה שהדליקו הנרות קודם שקה"ח. וכ"כ בס' דברי משה (עמ' י"ג) ובישראל והזמנים (עמ' של"ט, ובשו"ת נשמת שבת סי' רי"ז)^{כה}.

מב. מדבריו שם נ' דקאי בשי' ר"ת, וכ"כ בשו"ת לחם שלמה (שם, אמנם עי' זכרון יוסף אות מ"ט) בדעת הרב. וזהו כ' שם אם יהיה איזו אונס ח"ו שלא תוכל למהר להדליק עד שקה"ח אזי תצוה לנכרי להדליק נרות של שבת והיא תברך עליהם הברכה וזה יסלח לה ותבא עליה ברכת טוב. ומבואר דאף בשעה"ד אסור לעשות מלאכה אחר שקה"ח למאן דלא בקי, אף לשי' ר"ת.

מג. ועפי"ז א"ש מש"כ החיד"א ליישב מנהג א"י כדעת הגאונים דלא בשו"ע (עי' לעיל בזה), וכתב (מחזיק ברכה סי' רס"א קונט"א) דמין הב"י ידע דמנהג העולם דלא כר"ת, ולרוב קדושתו בהיות הדבר נוגע לגופי תורה לא רצה לומר סוגיא דעלמא היכי אזלא ופסק כר"ת. היינו דאף ידיע הב"י דמנהג העולם כשי' הגאונים, מ"מ כיון שחשש לשי' ר"ת, ע"כ סתם ופסק כר"ת. והדברים צ"ע דאם מין הב"י לרוב קדושתו חשש לשי' ר"ת, מ"מ כיון דמנהג העולם כדעת הגאונים, בודאי צריכים לחוש להמנהג (עי' מש"כ הב"י בהקדמתו לספר ב"י), א"כ איך סתם לקולא כדעת ר"ת, וכן הק' בספר אורות חיים (עמ' רס"ב). ועפי"ז הנ"ל א"ש, דכיון דכ' הב"י בפירוש דמי שאינו בקי ידליק בעוד שהשמש בראש האילנות, א"כ מה שפסק כר"ת הוא רק להחמיר ולא להקל, ע"כ שפיר הביא אך ורק שי' ר"ת אף שהמנהג כהגאונים, דבלא"ה לא יקילו נגד שי' הגאונים.

מד. עי' במנ"כ (מ"ב סוף פ"ח) שחשב פלג המנחה שעה ורביע קודם צאה"כ הנראה, ועי' זכרון יוסף (אות נ') שבילי דוד (סי' רס"א).

מה. ועי' לעיל (מ"א הער' י"ג) מש"כ המנ"כ (מ"ב פ"ח אות ב') וש"א בזה.

זמן תפילת ערבית להמקדימין לקבל שבת

ובזה הרווחנו להמקדימין לקבל שבת בימי הקיץ בעוד היום גדול, ומתפללים מעריב קודם זמן פלג המנחה לפי שי' ר"ת, והוא דלא כהילכתא (עי' שו"ע סי' רס"ז ס"ב), ואפי' לשיטות הלבוש ודעמיה דפלג המנחה נחשב משקה"ח, מ"מ בדרך כלל אינם מקדימין כ"כ להתפלל מנחה קודם פלג המנחה לשיטתו, וא"כ הוי תרתי דסתרי¹ להתפלל מנחה וערבית אחר פלג המנחה². ולפי מה שנתבאר דעיקר הדין כשי' המנ"כ, ופלג המנחה הוא שעה ורבע קודם צאה"כ הנראה, והוא זמן ממוצע בין זמן הלבוש ובין זמן ר"ת, א"כ אפשר להקדים ולהתפלל תפלת ערבית לאחר פלג המנחה שע"פ האופק, וגם לא הוי תרתי דסתרי אם יתפללו מנחה לפני פלג המנחה הנ"ל³.

זמן הדלקת נר שבת הנהוג כהיום

וכהיום מנהג בכל תפוצות ישראל להחמיר ולפרוש ממלאכה קודם שקה"ח, ועי' בשו"ת נשמת שבת (סי' רכ"ה) דאף מי שמקובל שבבית אבותיו עשו מלאכה אחר שקה"ח, ג"כ ח"ו לעשות מלאכה אחר שקה"ח אף בשעה"ד וצורך גדול, דכהיום כבר נתפשט והונהג בכל תפוצת ישראל לחוש לשי' הגאונים, ואפי' בדיעבד במקום ביטול מצות

מו. והמג"א (סי' רס"ז סק"א) כ' דאף בערב שבת ביום אחד אין לעשות שני קולי דסתרי אהדדי, ולכן צריך ליזהר בערב שבת להתפלל מנחה קודם פלג המנחה. וכ"כ בשו"ע הרב (שם ס"ב) ובמשנ"ב (שם סק"ג). אמנם הדה"ח (אות א') כ' דמותרין להתפלל מנחה ומעריב אחר פלג המנחה מטעם שטירחא לאספם ולקבצם פעמיים. וולפמ"ש דיש עוד זמן לפלג המנחה ע"פ שי' המנ"כ ממוצע בין זמן הלבוש לזמן ר"ת, יש להדר ולסדר תפלת מנחה וערבית באופן שלא יהא תרתי דסתרי, ולא להיכנס לפירצא דחוקא, כיון שאין בזה טירחא דציבורא כלל.

מו. ומדברי המשנ"ב (סי' רס"א סק"ה וסי' רס"ג ביה"ל ד"ה קודם הלילה) ג' דאין לסמוך על שי' הלבוש לענין קבלת שבת והדלקת הנרות, ורק בדיעבד אם קבל על עצמו שבת יש להחמיר שלא לעשות מלאכה. ועי' בשו"ת נשמת שבת (סי' רי"ג) דאין נכון להקדים להתפלל תפלת ערבית לאחר פלג המנחה לשי' הלבוש, דעיקר הדבר לומר ברכות קר"ש מפלג המנחה תלוי באשלי רברבי, וגם שהמנהג שמקדימין, מ"מ להקדים בזמן פלג המנחה המוקדמת הוא כעין תרי קולי, וקי"ל דתרי קולי אהדדי לא מקלינן. ועי"ש עוד (סי' רי"ח) די"ל דא"א לסמוך על שי' הלבוש אא"כ מתפלל קודם שקה"ח, (עי' בישראל והזמנים בזה). ועי' גם בס' שש"כ (ח"ב פמ"ג הע' ס"ג, וכ"ה בשלחן שלמה סי' רס"ג סק"ו) בשם הגרשז"א זצ"ל דמש"כ השו"ע דמפלג המנחה יכול להדליק ולקבל שבת, השו"ע אזיל כשי' ר"ת, אבל לפי המנהג שלנו, אין להקדים לפני זמן הרגיל עי"ש. וכ"כ בס' משמרת שבת (קארפ, עמ' קצ"ג) עי"ש.

מח. ולענין מש"כ המג"א (סי' רס"ז סק"ב) וש"א (שו"ע הרב שם ס"ד משנ"ב שם סק"ו, ועי' בסי' רל"ה סקי"ט ובשעה"צ שם) דאסור להתחיל סעודת שבת חצי שעה סמוך לצאה"כ, שחצי שעה סמוך לזמן קר"ש אסור להתחיל לאכול, ולא יצא יד"ח קר"ש כלל במה שקרא מבעוד יום. י"ל דאם הוא כבר אחר צאה"כ לפי האופק, יכול לקרות אז קר"ש וכל הג' פרשיות (מג"א סי' רל"ה סק"ב) ולהתחיל לאכול, שלענין גזירת חז"ל להתחיל לאכול סמוך לזמן המצוה יש לסמוך על שי' המנ"כ דצאה"כ הוא ע"פ האופק, וגדולה מזו כ' בקובץ קול התורה (חוברת נ' עמ' כ') בשם הגאון מהרצ"ה פדווא זצ"ל

הדלקת נר שבת או נר חנוכה אין להדליק אחר שקה"ח, דנחשב כמנהג המקום וכל אחד מחויב מדינא לנהוג כן כ"ז.

ומחמירים עוד להדליק נר שבת 15-18 דקות קודם שקה"ח, וכן הוא בהקול קורא של הרבנים מנהיגי העדה בארה"ב בראשות כ"ק אדמו"ר מסאטמר זצ"ל הג"ל "אחר שגשאו ונתנו בדבר בפלפול הלכה באו לידי מסקנא בהחלטה גמורה ופסק הלכה ע"פ חו"ד עפ"י דתוה"ק אשר זמן הדלקת הנרות בעש"ק יהיה רבע שעה קודם שקיעה החמה"א.

ובפשטות הטעם לזה משום חומרא דשבת לפרוש ממלאכה בעוד יום, וסמכוהו על שי' היראים דביה"ש הוא ג' רבעי מיל קודם שקה"ח, וכמ"ש הב"ח (סי' רס"א) ראיתי בימי חורפי לא לבד מזקנים וחכמים ואנשי מעשה אלא גם מהרבה בעלי בתים

בעמח"ס חשב האפור אב"ד לונדון, דחצי שעה לפני צאה"כ, שלשיטת הגאונים הוא כבר לילה, אפשר לסמוך על שי' הגאונים ולקרות קר"ש, ואחר הסעודה יקרא עוה"פ קר"ש.

מז. ועי' בשו"ת משנת שלום (פולק, שיכון סקווירא תשס"ח, סי' ג') לענין מי שאיחר מלהדליק נר שבת עד ב' מינוט אחר שקה"ח, בודאי ובשום פנים אין להדליק נרות אחר השקיעה, ושאל את הגה"צ רבי משה ביק אם יש להצריך כפרה על ענין כזה, וא"ל שצריך כפרה יותר מעושה מלאכה בשבת עצמה, דוגמא דאשם תלוי הוא יותר יקר מחטאת מפני שחושב שלא חטא כמ"ש רבינו יונה, ה"ה כאן, עי"ש.

נ. אמנם עי' מש"כ המשנ"ב בספרו מחנה ישראל (הל' שבת פ"ה דיני הכנה לשבת) אחר שהביא דברי הח"א דהחייב אדם לפרוש ממלאכה לפחות חצי שעה קודם הלילה, כ' אע"ג דכל איש מישראל אסור לעשות מלאכה מיד מתחילת שקה"ח כדעת הגר"א, מ"מ בשעת הדחק כמו איש הצבא סתמתי כמו אידך פוסקים. ועי' בס' הזבחה"ל (פמ"ו הע' 52) מש"כ בזה.

נא. ועי' בשו"ת ברכת שמים (להגה"צ רבי רפאל בלום אבד"ק קאשוי, או"ח סי' ע"ז) דבשנת תשי"ד קרא מרן הגה"ק דסטמאר זי"ע אסיפה כמעט כל הרבנים גאונים וצדיקים שארית הפליטה, והציע שלא יהא כשתי תורות להתנהג שכל ביהמ"ד כפי רצונו, לעשות זמן הדלקה בעש"ק ט"ו מינוטין קודם השקיעה, ובמוצ"ש ע"ב מינוטין אחר השקיעה, ואמר דמשעת השקיעה בעש"ק ככל החומר, אולם הט"ו מינוטין ג"כ לכתחילה להחמיר, מלבד אם יש הכרח וכדומה, ולא לקבל כהרא"ם בתורת קבלה שלא יהא כנדר, וזכיתי להיות כסניף לאריות באסיפה הקדושה הלזו, ונתקבל מכל הרבנים, וע"כ לא טוב עושים אלו שהולכים למקוה באיחור ונקטי בורים בהט"ו מינוט קודם השקיעה. ועי' מש"כ הגה"צ הנ"ל בהסכמתו לס' ישראל והזמנים. וע"ע בשו"ת נשמת שבת (סי' רכ"א).

וע"ע בשו"ת משנת שלום (פולק, שיכון סקווירא תשס"ח סי' ד') דלעשות מלאכה בפרהסיא אחר זמן הדלקת הנרות בודאי יש למנוע, דיש לזה שאלה של מנהג, וגם הגאב"ד [שיכון סקווירא] הגה"צ רבי משה ניישלאס זצ"ל מחה מאד באלו שנוסעים אחר הזמן בכלי רכב, וגם שמעתי שהגה"צ מצעהלים זצ"ל סגר השויער במקוה אחר הזמן. ובשו"ת נשמת שבת (סי' רט"ו) כ' דאין ראוי שיעשו מלאכה בפרהסיא אחר זמן הקבוע להדלקת הנרות באותו העיר, כגון ליטול מקלחת ולרחוץ בבורית, או לנסוע באוטו, או להוציא לרה"ר בפומבי, דאין לזלזל בפרהסיא בהנהגה טובה שהונהג ע"י רבני וגדולי אותו העיר עי"ש. ובס' ישראל והזמנים (עמ' תתנ"ז) כ' דמצווים אנו לקיים ככל אשר יורוך ולהדליק הנרות ולשבות ממלאכה בזמן הקבוע של הרבנים הגאונים גדולי רבני מדינתנו.

הצנועים שנוהרו בזה, ואמרו כי כך קבלו מאבותם, ואין ספק שנהגו כך אבותינו באשכנז ע"פ הוראת הרא"ם, והוב"ד במג"א שם (סק"ב). וכ"כ בשו"ת מהר"י שטייף (סי' א' וב') שפה חוששין לש"י היראים וע"כ מקבלים שבת י"ח או ט"ו רגעים קודם השקיעה. וכ"כ בשו"ת אג"מ (שם) ובשו"ת משנת יעקב (סי' ו' אות ג') ובשו"ת ברכת שמים (סי' ע"ז) נב.

[וגם בארצות אירופה מצינו מי שחששו לש"י היראים, וכמ"ש בס' דברות קודש (שם) בשם כ"ק אדמו"ר מהר"א מבעלז זצ"ל שאנו מדליקין י"ד דקות קודם השקיעה, וכ"ה במשנ"ב (סי' רס"א כ"ב) בס' אבני שהם (סי' כ"ה אות ז') בס' משמרת שלום (סי' כ"ו ס"ו) בס' ביה"ש (לרימ"ט, עמ' נ"ו), ובשו"ת ברכת שמים (להגה"צ רבי רפאל בלום אבד"ק קאשוי, סי' ע"ז) כ' שבעיר קאשוי וכל הסביבות הדליקו גר שבת עשרים או ט"ו מינוטין קודם השקיעה].

ועוד יש בזה משום חיוב מצוה וכבוד שבת להקדים לקבל שבת ולהוסיף מחול על הקודש, וכמו שאחז"ל (פסחים ק"ה ע"ב, הובא בטור סי' רס"ז) עיולי יומא מקדימין, וכמ"ש הרמב"ם (הל' שבת פ"ל) ויושב בכבוד ראש מיהל לקבלת שבת כמו שהוא יוצא לקראת מלך נב.

מצוה להקדים לקבל שבת ולהתפלל ערבית

מעולם נהגו להקדים לקבל שבת ולהתפלל תפלת ערבית מבעוד יום כדי להוסיף מחול על הקדוש, וכמ"ש הטור (סי' רס"ז) ומקדימין להתפלל ערבית יותר מבשאר ימות החול כדאמרינן (פסחים ק"ה) עיולי יומא מקדימין ליה, וכ"כ בשו"ע (סי' רס"ז ס"א) מקדימין להתפלל ערבית יותר מימות החול, וכ"מ בדברי הרמ"א (סי' רמ"ט ס"ד וסי' רנ"ג ס"ב) והמג"א (סי' רס"א סקי"ג וסי' רנ"ו סק"א, ע"י לעיל), וכל המוסיף מחול על הקודש מוסיפין לו חיים (פרמ"ג א"א סי' רנ"ו) נב.

נב. ובס' מנחת שבת (שיורי המנחה סי' ע"ב אות ג') הביא מס' דברי שלום (קאידנאו) שב' דאותן אנשים שאינם אוכלים משאלת חכם וכדומה צריכין לחוש לש"י הרא"ם ולקבל עליהם תוס' שבת קודם רבע שעה לפני השקיעה כדי לצאת ידי הרא"ם בספק איסור סקילה, אחי ורעי הלא אתם מחמירים בפסח במשהו אפי' בתרי משהו, ובמאכלות אסורות הלא אם יאמר לכם אחד על חתיכה שהוא ספק ספיק אולי היא חתיכת נבילה או שרץ, הלא תברחו הרחק כמטחוי קשת, והלא שבת ששקולה ככל התורה והוא ספק איסור סקילה, ובא וראה איך שבת חביבה מאוד כי דחו חכמים שופר ולולב ומגילה משום אולי יבא לאיזה חלול שבת שמא יעבירונו ד"א ברה"ר, הגם שהיום אין לנו רה"ר מה"ת, ע"כ אחי ורעי הזהירו והזהירו בלי לנגוע בקצהו ח"ו ותזכו לכל טוב.

נג. ובס' ישראל והזמנים (עמ' תתנ"ו) הביא בשם כ"ק אדמו"ר מסאטמר זצ"ל שלענן שאר דיני דאורייתא (כגון הפס"ט) אין חוששין כלל לש"י היראים, ורק לענן קבלת שבת, כיון שממילא איכא מצוה להוסיף מחול על הקודש.

נד. ובס' חסד לאלפים (סי' רס"א אות ג') כ' טוב לגבר שיוסיף מחול על הקודש כל שיעור תוספת שבת, וכפי מה שמתנהג בעולם הזה כך יתנהגו עם נפשו לאחר פטירתו, יוסיפו לו מנוחה ביום

והמעשים שהקדימו להתפלל ערבית מבעוד יום, שיש מצוה כשמתפלל אותה מבעוד יום שמוסיף מחול על הקודש (שו"ע הרב שם ס"א), והב"ח שם (ס"א) כ' דאף שאפשר לקבל עליו שבת קודם תפילת ערבית ואסור במלאכה, מ"מ מקדימין להתפלל כדי להקדים קבלת שבת לכל ישראל ביחד, עי"ש. ומדברי הפוסקים מבואר שיש לקדים לקדש את השבת בקידוש או בתפלה, עי' מג"א סי' רע"א סק"א וסי' ע"ר סק"א (סי' רע"א סק"א) שו"ע הרב (שם ס"ב) פרמ"ג (סי' רנ"ו א"א סק"א) ומשנ"ב (סי' רע"א סק"א) נ"ה.

וכן נהגו בכל המקומות^י וכמבואר בדברי הפוסקים, וכן נהג רבינו החתם סופר שאע"פ שהקפיד בכל השבוע שלא להתפלל ערבית עד צאה"כ, מ"מ כליל שבת קודש הקדים להתפלל מעריב מבעוד יום (מנהגי בעל החת"ס פ"ה ס"א, וכ"ה בס' אורחות חיים או"ח סי' תצ"ד)^י. ואחריו נהגו כן בפרשבורג הכתב סופר והשנ"ב סופר^י.

המנוחה, ואותה שעה של חול שעשה אותה קודש תחזיק לו טובה והיא תהיה לו בעוזרו וטהרו וקדשו ותתענג בדשן נפשו. וכ"כ ביסוד ושורש העבודה (ש"ח פ"א, וכ"ה בס' עונג שבת לבעמ"ח ילקוט ראובני) בשם ס' התגין, אם נשמתו של אדם בגיהנום בכל יום ששי מוציאים אותה מגיהנום בעת שהיה רגיל בעוה"ז לשבות וכו', וע"כ צריך לזהר בזה מאד, ומוטל על כל אדם להזהיר בני ביתו על תוספת שבת וכו' עי"ש. ועס' בספה"ק נועם מגדים (פ' צו ד"ה א"י לא תאפה). ובשו"ת האלף לך שלמה (סי' קי"ב) כ' דאף אם ע"י תוס' שבת יצטרך להתפלל מנחה ביחידות, מ"מ יפה עושה, דכבוד שבת קודם, וכל המוסיף יוסיפו לו מן השמים וכל הזריז ה"ז משובח.

נ"ה. וע"ע בחי' הריטב"א (ר"ה דף ט' ע"א, ברכות כ"ז ע"א שבת כ"ג ע"ב תענית י"א ע"ב) שכ' ותוספת זה אינו בדברים וביטול מלאכה בלבד, אלא שיוסיפו בדברים של קדושה או בתפילה או בקידוש, אבל בלא תפילת שבת או קידוש אין התוספת חל מאליו. ובחי' הרא"ה (ברכות כ"ז ע"ב) כ' צריך להוסיף כ"ש מה"ת, ואם בא להוסיף יותר, אין תוספת זה נאסר עליו בקבלתו אלא בקידוש או בתפלה, דאלו בדבור בעלמא לא עשה ולא כלום. ועי' מש"כ הפרמ"ג (סי' רס"ח מש"ז סק"א) לפרש מה שאחז"ל (שבת קי"ט ע"ב) כל המתפלל בערב שבת ואומר ויכולו מעלה עליה הכתוב כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית, היינו שהקב"ה ברא בדיבור, והאדם המקבל בשבת בתפלה ביום ו' מבעוד יום ממחר לקבל שבת ואסור תו במלאכה, וזה כל המתפלל 'בערב שבת' ואומר ויכולו, לא המתפלל 'כליל שבת'.

נו. אמנם בדורות האחרונים נהגו בהרבה מקומות לאחר בתפלת ערבית, וגם פעיה"ק ירושלים המנהג לאחר תפילת ערבית עד צאה"כ, והגר"ש^א שליט"א כ' (מובא בקובץ תשובות ח"א סי' כ"ג ובס' הלכות שבת בשבת עמ' רצ"ט) אני מורה לשואלים אותי לעשות כל טעדי לא להתפלל לפני הזמן, כי בארצה"ק המנהג המקובל בין רוב האשכנזים להתפלל בזמן, וגם בגלל כמה עיקולי ופשוטי שיש בזה, אם לא במקרים מיוחדים. וכ"כ באורחות רבינו (הנהגות בעל קהלות יעקב, ח"א אות ל"ז) שאין לשנות ממנהג העולם שכבר נהגו היום להתפלל ערבית כליל. וכ"כ בהגהות ביצחק יקרא על המשנ"ב (סי' רס"ג ס"ד) בשם הגרשז"א זצ"ל שלא היה דעתו נוחה מתפילת ערבית בעוד היום גדול משום נוחות, כגון שלא ירדמו הילדים וכדומה.

נו. וכ' שם שהתאחר בביהכ"נ עד אחר צאה"כ ואז אמרו כל הצבור ק"ש עמו.

נח. בקונ' אהל לאה (בריש ס' כתב סופר, עמ' נ"ז) כ', שאצל הכתב סופר התפללו תפלת ערבית לפני זמנה, אמנם המתינו אחר התפילה לקרוא קר"ש בזמנה. ובס' חדשים גם ישנים (להגאון רבי יונתן

[ועי' בערוך השלחן (סי' רנ"ו ס"ג וסי' רמ"ב ס"ה וסי' רס"ז ס"ד) שהביא דברי המג"א שכ' שיש להקדים תפלת קבלת שבת ומעריב בעוד יום ואין להמתין על אדם גדול שלא בא עדיין, וכ' ע"ז ובעוה"ר עתה מאחרים מאוד להתפלל וחושבים זה למצוה להתפלל מעריב בזמנו, ואוי ואבוי למצוה זו, ועתידים ליתן את הדין, כי זהו בדוק ומנוסה שע"כ באים לידי חילול שבת רבים מאנשי העיר, ואשרי אנוש יעשה זאת להתאמץ שיתפללו מעריב בעוד יום, ואין קץ לשכרו ושבת תמליץ עליונ¹⁷⁸].

זמן קבלת שבת עפ"ד האריז"ל

המג"א (שם, ועי' בה"ח סק"ג) כ' דבכתבים איתא שהאר"י היה מתפלל ערבית כליל אף בערב שבת, [וכ"ה במעשה רב (אות קט"ו, הובא במשנ"ב סי' רל"ה ס"א ביה"ל ד"ה ואם הצבור) תפלת ערבית בזמנה דוקא אפי' בשבת].

אך גם לדבריהם יש לקבל שבת מבעוד יום, ורק להמתין עם תפילת ערבית עד צאה"כ, וכמ"ש פרמ"ג (רנ"ו א"א סק"א, וע"ע סי' ר"פ מש"ז סק"א) דלדין מזמור שיר ליום השבת הוה קבלה, ונכון לאמרו מבעוד יום, ואח"כ יותר טוב להמתין בברכו לקרות קר"ש בזמנה. ועי' מש"כ במשנ"ב (סי' רנ"ו שעה"צ אות ה') בזה. וכן מבואר ממש"כ הפרמ"ג בס"י תפ"ט (מש"ז סק"ה, הוב"ד במשנ"ב שם ביה"ל ד"ה ויברך) עי"ש.

וכ"ה בנן איש חי (ש"ב פי' וירא ס"ו) בשם האריז"ל דזמן קבלת שבת, היינו אמירת באי כלה, הוא סמוך לשקה"ח, והמאחר לומר קבלת שבת בין השמשות, הפסיד מצות תוס' שבת, וכמפורש להדיא בדברי רבינו האריז"ל בשעה"כ (דף צ"ז ע"ב) דאין נקרא תוספת אא"כ נמשכה קודם זמנה הראוי לה, אבל קדיש ברכו, א"צ שיהיה בודאי יום, וכמ"ש בשעה"כ (דף צ"ט ע"ג) שרבינו האריז"ל עצמו היה עושה כ"ז אחר שנעשה לילה ממש. וכ"מ בשו"ת זרע אמת (ח"א סי' ל"ד לסי' רס"ז) במנהג האריז"ל עי"ש.

וכ"כ בשו"ת אמרי בינה (פרנקל, סי' ל"ז) דמלשון הרמב"ם הטור והשו"ע מבואר שיש מצוה להקדים ולהתפלל תפילת ערבית לפני הזמן, ודחוק שהאריז"ל יהא חולק על שי' רוב הראשונים, אלא אין כאן מחלוקת כלל, דהטעם שיש להקדים ולהתפלל ערבית מבעו"י

שטייף, עמ"ס ברכות דף קמ"ו) כ', ראיתי מנהג ותיקין בהשיבה בק"ק פ"ב דמו"ר קדוש ישראל בעל שבט סופר זצוק"ל שכליל שבת כשהיו מתפללים מעריב מבעוד יום משום תוספת שבת, היו ממתינים בביהכ"נ אחר התפילה עד שעת צאה"כ וקראו שם קר"ש, ונ"ל שהוא מטעם זה שלא לאכול ולשתות קודם קר"ש.

נמ. ובס' מושיען של ישראל (ח"ד דף ר"ג) כ', כאשר הגיע כ"ק אדמו"ר מסאטמר זצ"ל לעיר אורשיווא תיקן להתפלל מנחה בערב שבת תיכף בזמן כניסת השבת, אחרי השקיעה, ולא כמו שהיה דרכו בקודש בכל השנים שהתאחר בתפלת מנחה בע"ש כחצי שעה אחרי השקיעה, ואמר אז טעמו שבאורשיווא ישנם אנשים המאחרים לגמור מלאכתם בע"ש, וסוגרים חנותם סמוך להשקיעה, ועלולים לבוא לידי חילול שבת קודש, וכאשר יראו את הרב האב"ד כבר הולך

משום שיש מצוה לקבל עליו שבת מבעוד יום ע"י קבלה בדברים, ובימי חז"ל היו נוהגין לקבל שבת ע"י תפילת ערבית, וע"כ הקדימו להתפלל מבעו"י, אבל האריז"ל היה מנהגו לקבל שבת לפני תפילת ערבית מבעוד יום דוקא, וכמאר בשעה"כ (דף ס"ג ע"ג) שהיה יוצא השדה לפני שקה"ח והיה אז מקבל שבת, ע"כ התפלל מעריב בלילה.

וע"ע בסידור של"ה (שער השמים, הוצ' אהבת שלום עמ' ל"ב) דענין קבלת שבת פירשו בגמ' ר' חנינא מעטף וקאי אפניא במעלי שבת אמר באו ונצא לקרת שבת מלכתא, ר' ינאי אמר בואי כלה בואי כלה. ויש רבים שדמו מכאן שצריך לצאת החוצה השדה לקבל שבת, ותמיהא לי מלתא טובא, שהרי השבת אינו בא מדרך השדה אלא מדרך עליון מלמעלה למטה להשרות שכינתו עלינו, אלא הכי קאמר, מעטף וקאי, באו ונצא, כלומר לא נמתין עד שהיא תבוא מאליה עלינו ואז נקבל אותה, אלא בואו נקדים מחול על הקודש, כמי שמקדים לקראת המלך קודם בואו, עי"ש ע"פ דרכו.

מנהג קדום לקבל שבת בעוד היום גדול

ויותר מזה מצינו שנהגו להקדים בקבלת שבת בעוד היום גדול, וכן היה המנהג בדורות הראשונים, וכמ"ש בתרומת הדשן (שו"ת סי' א') שמעתי בשיבה מפי אחד מהגדולים ששמע וקבל, כי בימי הקדמונים בקרימ"ש התפללו ערבית וקראו את שמע בערב שבת בעוד היום גדול כל כך, שהיה רב העיר שהיה מהגדולים הקדמונים, הוא וכל טובי הקהל עמו, הלכו לטייל אחר אכילת של סעודת שבת על שפת הנהר דונא"י והיו חוזרין לבתיהם קודם הלילה. וכ"כ בשו"ת מהרי"ל החדשות (סי' מ"ה) שאוכלין ליל סעודת שבת מבעוד יום, ונפטרים מן הסעודה בעוד יום, וכוונתן דהוי תענוג יותר דמסתלקים מן הסעודה ביום ולטייל אחריה כמנהג כל ימי החול^פ.

וכ"כ הפוסקים דהמנהג להקדים בקבלת שבת, וכמ"ש הלבוש (סי' רס"ז ס"ב) נוהגין במדינות אלו בימות החמה להקדים ברכו וקריאת שמע ותפלת ערבית קודם השקיעה ואוכלין ביום. וכ"כ בשל"ה הק' (מס' שבת אות כ"ב, עי"ש) הקהלות שבחו"ל נוהגין להדליק בערב שבת שתי שעות קודם הלילה, ובימי הקיץ קוראין לביהכ"נ בעוד היום גדול במאד. וכ"כ המנחת כהן (מ"ב פ"ט) בכל המקומות נוהגין להדליק את הגר ולקבל שבת בתפלת ערבית זמן רב קודם שקה"ח. וכ"כ המח"ש (סי' רנ"ו סק"א, ועי' סי' רל"ה סק"ב) וכן דרכינו להקדים להתפלל ערבית בערב שבת יותר מבחול.

והב"ח (סי' רס"א ובתשובת הב"ח סי' קכ"ו וקנ"ד) האריך דצריך להקדים הרבה בהכנסת שבת ולקבל שבת ב' שעות קודם צאה"כ, והביא דברי התרה"ד הג"ל, וכ' ע"ז, וכן

להתפלל מנחה ישתדלו להקדים לגמור מלאכתם שיוכלו גם הם ללכת בזמן הנכון לביהמ"ד וינצלו מחילול שבת, ועי"ש עוד.

פ. וכתב שם שזהו מנהג ההמון, אבל יש מרבתינו החמירו כמהר"ם, וחשבי ליה טפי יקרא דשבתא סמוך לשקה"ח, ועל שניהם אני קורא ועמך כולם צדיקים.

ראיתי בימי חורפי לא לבד מזקנים וחכמים ואנשי מעשה אלא גם מהרבה בעלי בתים הצנועים שנוהרו לקבל שבת עכ"פ מסוף שעה כ"ב^א, ואמרו כי כך קבלו מאבותם, ואין ספק שנהגו כך אבותינו באשכנז. ועי' בדברי הרמ"א (סי' רס"א ס"א לפי' הביה"ל ד"ה שעה) מג"א (סי' רס"א סק"ט) ופ"ז (סי' רצ"א סק"ו). וכן כתבו האחרונים שראוי להפריש ממלאכה ב' שעות קודם הלילה, עי' באה"מ (סי' רס"א סק"ו) פרמ"ג (סי' רס"א א"א סק"י סי' רס"ג א"א סק"י סי' רנ"ו א"א סק"א) יד אפרים (סי' תר"ח) וחכמ"א (כלל ה' ס"א).

וכן היה מנהג הרבה צדיקים

וכן נהגו הרבה צדיקים להקדים ולקבל שבת מבעוד היום גדול וכמ"ש בס' במשמרת שלום (קוידנוב, סי' כ"ו ס"ב, וכ"ה בספרו עטרת שלום בריש הסי') כ' הנה ידוע דרבותינו הקדמונים גם קודש הקדשים הבעש"ט ז"ל ותלמידיו הק' היו מקדימים מאד לקבל שבת, ובעת שהיו אומרים סדר קבלת שבת כנהוג היה קודם בין השמשות בודאי, וכידוע מזקנינו סבא קדישא מהר"ם ז"ל מלעכוויטש, כי באמת נראה כי כל ענין סדר קבלת שבת נתקן שיאמרו זה בזמן תוספת שבת^ב.

ובס' שלחן המהור (סי' רס"א סק"ג, ועי"ש בס"י רל"ג ס"ג) כ' יש מקומות שמקבלים שבת בימי הקיץ הרבה קודם שקה"ח כמו שעה ושתיים, ויש להם על מה שיסמכו מכמה טעמים נגלים ונסתרים, ואשרי להם וגשמתם, וכך נהגתי רוב ימי, ובעת מחמת חלישות

פא. ובקובץ אור ישראל (גליון כ"ז עמ' ק"ד) הביא מחוקר אחד שבפולין היה נהוג שעון של 24 שעות שהיו מאפסים אותו כחצי שעה אחר שקה"ח, ושזה כוונת הב"ח דלשי' הרא"ם צריך לקבל עליו שבת מיד בסוף שעה כ"ב, והיינו ב' שעות קודם חצי שעה אחר שקה"ח, שהוא שעה ומחצה קודם שקה"ח, עי"ש.

פב. בשו"ת אפרקסתא דעניא (סי' ח') כ' ושמעתי ממגידי אמת, מאותם שהיו מכירים את הרה"ק בעל תורת חיים מקאסוב, שהיה מקדים כ"כ להתפלל בע"ש עד שהיה ניצוצי השמש מזהירים לכוס קידוש שלו, ויש מזרע קודש שלו שנוהגים קרוב לזה. ובס' אבן שתיה (מע' ג' דף ר"ל) הביא שהרה"ק התו"ח היה לפעמים גומר תפלת קבלת שבת בע"ש בעוד היום גדול, ובבוא פעם הרה"ח רבי יודל עביר רו"ב ממארמרוש בערבו של שבת, נכנס ובא אל הבית, והנה רבה"ק יושב מיסב אל שולחנו הטהור ומשורר זמירות, מיהר איפוא אל בית הטבילה והתפלל תפלת קבלת שבת, ועדיין האיר היום, כששאל רבה"ק מתי הגיע ר' יודל עביר, ענוהו המסובים כשניגנו הזמר מה ידידות, הפטיר רבה"ק א"כ היה עוד היום גדול. [ועי' בס' נזר החיים (תולדות בעל התורת חיים) עמ' קכ"ד בזה].

ובס' אור גנוז (מהגה"צ משאץ זצ"ל, לונדון תשנ"ו, ליקוטי דברים אות י"ג) מנהגו לקבל שב"ק בערב שבת בקיץ לפני הזמן בעוד היום גדול, ובאמצע הסעודה כשהגיע זמן קר"ש אמר קר"ש ובימי הספירה ספר ספה"ע, ואמר שיש לו לזה כמה טעמים, א' כן טוב ע"פ הלכה וכמ"ש התרה"ד, ב' במדינה זו היום ארוך מאד ולחכות על זמן הדלקת הנרות בקיץ כמה שעות קשה לי, ואני משתוקק כבר לקבל שב"ק, ג' בשעה מאוחר בלילה אינני יכול לאכול סעודת שב"ק, ואמר דמה שלאזה אנשים אינו נראה להם זה, אינו נפק"מ לי, העיקר אצלי שהשו"ע מסכים לזה.

יש לי עיכוב, יזכינו השם לחזור למנהגי זה. ובס' רנ"ו (ס"א) כ' יש מקומות שמתפללין הרבה שעות קודם הלילה, ואשרי להם ולנשמתם, כי צדיק אחד שהיה מנהיג בני עירו לקבל שבת קודם שקה"ת, וכשהיה מקדש קידוש היום היה עדיין החמה על הארץ, וזכה שבכל ערב שבת היה עומד על קברו עמודא דנהורא עד לב השמים, והיו זכי הראות רואין אותו למרחוק^י.

וכן נהג רבינו הדברי חיים כמ"ש בחמדה גנוזה (פ"י אות צ"ו) ובשו"ת דברי משה (הלברשטאם, סי' ט"ו אות ה') בתחילת נשיאותו של רבינו הדברי חיים היה מתפלל קבלת שבת בחנוכה בעוד היום גדול, וקרה כמה פעמים שעשה קידוש ועדיין בא אנשים ממרחק לנסוע על שב"ק, ואנשי עיר צאנו הלכו עדיין למרחץ^י. וכן נהגו צדיקי בית באבוב^י.

זמן הדלקת נר שבת פעיה"ק

והמנהג פעיה"ק שזמן הדלקת הנרות הוא 40 דקות קודם שקה"ת, ומנהג זה נמשך משנים קדמוניות וגקבע ע"י גאונים וצדיקים שהיו לפני כמה דורות, [ס' בין השמשות (לרימ"ט פ"ו), ועי' בס' מקור בהלכה (כרזל, סי' י"ד) שהאריך בזה] כו^י.

סג. ובס' מבאר השבת (פולק, ברוקלין תשס"ה, פכ"ה סל"א) כ' דהרה"ק מקאמרנא זצ"ל כיון בזה לאביו הרה"ק רבי סנדר מקאמרנא זצ"ל, וכמ"ש בס' עשר קדושות (מע' ד' אות ח') מכת"י בעל שלה"ט (ונדפס אח"כ בשם מגילת סתרים) בזה"ל, אבי נ"ע היה צדיק חסיד וקדוש, ועמוד אש נראה על קברו ערב שבת אחר חצות עד לב השמים.

סד. וכ"ה בגליון פרי הכרם (גליון ח', מובא בקובץ אור ישראל גליון מ"ג עמ' קע"ח) שרבינו הדברי חיים זי"ע נהג לקבל את השבת בשעה מוקדם בערב שבת חנוכה, ושכן נהג כ"ק אדמו"ר מהרב"צ מבאבוב זצוק"ל, ועי"ש עוד בזה.

סה. בגליון פרי הכרם (גליון ח', מובא בקובץ אור ישראל גליון מ"ג עמ' קע"ח) מובא שכ"ק אדמו"ר מהרב"צ מבאבוב זצוק"ל קיבל את השבת בימי הקיץ (ובפרט בעת שהותו בעיר קרעניץ) בשעה מוקדמת, "ווען ס'איז נאך געוועהן גרויסער טאג", ונודמן כמה פעמים שעדיין לא הגיע זמן קר"ש של ערבית בעת שעמד לקדש על היין, וקרא קר"ש אחר אכילת המוציא קודם אכילת הדגים.

סו. בשו"ת משנת יוסף (ח"ד סי' ל"ג) כ' שכ"ק אדמו"ר מהר"א מבעלז זצ"ל א"ל בשם אביו הרה"ק מהרי"ד זצ"ל שמקנא ביהודי ירושלים שמדליקים נרות מוקדם 40 דקות לפני השקיעה. וכ"כ בס' ביתו נאווה קודש (ניסן ח"א עמ' כ"ה) בשם זקנו הרה"ק מהר"י זצ"ל ששיבח מאד אנשי ירושלים שמדליקים נרות 40 דקות קודם השקיעה.

סז. ובס' אוצר הזמנים (עמ' קע"ט ועמ' שמ"ב) הביא בשם כ"ק אדמו"ר מסאטמר זצ"ל שלא היה נוח"ל מה שמקדימים בירושלים כ"כ עם זמן הדלקת הנרות שהוא חומרא יתירה, ועדיף שיוסיפו שיעור זה לאחר זמן צאת השבת שלהם ולא לפני כניסת השבת, עי"ש. וכ"ה בקונ' יד יוסף (אות קצ"ה) שכ"ק אדמו"ר מסאטמר זצ"ל דיבר עם הגה"צ אבד"ק פאפא זצ"ל אודות מנהג ירושלים, ורגז על הביד"צ ואמר שבשביל זה הם מקילין מאוד לעשות מוצש"ק במוקדם ואין ממתנינים על שי' ר"ת כדי שלא יהיה מרחק רב וגדול בין זמן הדלקה לזמן מוצש"ק, וכי מפני זה כדי להיות במוצש"ק חייב סקילה, וכפל ושילש איזה פעמים לא ספק סקילה אלא ודאי סקילה. וכענין בס' ישראל והזמנים (עמ' תס"ו ועמ' תתקכ"ז) מס' תפארת יואל (עמ' ס"ד) ואסיפות דברי יואל (עמ' צ"ב).

ויש לזה כמה טעמים, ובס' בירור הלכה (תנ"י סי' רס"א עמ' י"ב) כ' דעיקרו של המנהג הוא ע"פ הגמ' והשו"ע להדליק בעוד החמה בראשי האילנות, והב"ח והט"ז (סי' תרכ"ג, מובא במחה"ש ובשעה"צ שם) מפרש שהוא חצי שעה קודם שקה"ח, ועמדתי על הנסיון לשער בעיר העתיקה של ירושלים במקום שאינו נמוך ונתברר בנסיון שהחמה נעלמה מראשי הגנות הגבוהים 31 רגעים לפני זמן השקיעה שבלוחות, ובמקומות יותר נמוכים בודאי החמה נעלמה עוד יותר מקודם, והדייקנים בעלי הלוחות מדרו ועלה להם הזמן 40 רגעים לפני השקיעה. וכ"ה בס' מקור בהלכה (סי' רס"א ס"ב עמ' פ"ט, וח"ב סי' י"ד עמ' ע"ג) וכאשר הייתי דן בהלכה בשנת תרצ"ג עם אחי הגה"ק רבי חיים ליפשיץ הי"ד שהיה דיין בקליינורדיין, ובעת שהיה כאן בעיה"ק היינו יוצאים לפנות ערב בשדה, ודקדקנו לראות כי 30-40 דקות לפני השקיעה אז השמש בראשי אילנות, ולזמן הזה ההלכה בשו"ע להדליק לכתחילה. ועי' במועדים וזמנים (הע' לח"ב סי' קנ"ב) בזה.

ובס' מקור בהלכה (סי' י"ד עמ' ע') כ' עוד טעם עפמ"ש"כ כמה ראשונים (הוב"ד במטה אפרים סי' תרכ"ה אל"מ סקס"א) דשיעור תוספת שבת הוא חצי שעה, [וכ"ה בדברי אחרונים (פרמ"ג סי' תנ"ו א"א סק"א, משנ"ב סי' רס"א סקכ"ג, בן איש חי ש"ב פ' נח אות ז') שיש לפרוש ממלאכה חצי שעה קודם שקה"ח], וא"כ מנהג ירושלים להדליק מ' דקות קודם שקה"ח כדי שישאר זמן חצי שעה לתוס' שבת, כי זמן ההדלקה לוקח כעשר דקות, (עי' בס' ישועות חכמה [סי' ע"ה] כי סתם אנשים שוהים בהדלקה לערך י' מינוט). וכ"כ בקונ' יד כהן (אות קצ"ה) בשם הגה"צ אבד"ק פאפא זצ"ל שאמר לכ"ק אדמו"ר מסאטמר זצ"ל דהטעם שמקדימין בירושלים להדליק 40 דקות משום דאיתא בזה"ק לעשות תוס' שבת סמוך לשבת, ומצינו בפוסקים דלשון סמוך הוא לכה"פ חצי שעה^{סח}.

ובהגהות ביצחק יקרא על המשנ"ב (סי' רס"א ס"א, וכ"ה בנשמת שבת סי' ר"ל) הביא בשם הגרשז"א זצ"ל טעם המנהג כדי להספיק לילך לביהכ"נ להתפלל מנחה ולקבל שבת קודם שקה"ח. והוא כמ"ש בס' בין השמשות (להגרימ"ט) שברוב בתי מדרשות בירושלים עיה"ק קבלת שבת במזמור שיר ליום השבת היתה כרבע שעה לפני שקה"ח. וכענין בס' מגילת ספר (סי' ל"ט אות ו') שיש שמזדרזים לומר מזמור שיר ליום השבת קודם השקיעה כדי לקבל שבת מבעוד יום, עי"ש^{סט}.

^{סח}. וכ"ה בדברי שו"ת חת"ס הנ"ל שמקדימין לקבל שבת שעה או ג' רבעי שעה קודם צאה"ב, וכיון דמשך זמן ביה"ש הוא 17 דקות לשי' [דשיעור מיל כ"ב וחצי דקות], א"כ הוסיפו תוס' שבת של 30-40 דקות קודם ביה"ש.

^{סט}. ובפרט להסוברים דצריך לקבל עליו תוס' שבת בפה דוקא, עי' משנ"ב (סי' רס"א סקכ"א) ותוס' שבת (שם סקי"ג), א"כ יש להקדים ולהתפלל מנחה כדי לקבל שבת קודם תחילת ביה"ש. ונאף להסוברים דליכא חיוב לקבל עליו תוס' שבת, עי' בשו"ע הרב (ס"ד ובקונט"א אות ג') ח"א (כלל ה' ס"ב) דה"ח (דין מאימת מתחיל איסור מלאכה בע"ש ס"ה) שב"ד (סי' רס"א), מ"מ כדי להדר ולהוסיף מחול

ונראה לומר עוד טעם לזמן זה, דמצינו בדברי הפוסקים דמצוה להקדים ולקבל שבת כל מה דאפשר (שו"ע הרב שם ס"ז וקש"ע סי' ע"ו ס"א) וב"כ הח"א (כלל ה' ס"א) יזהר לקבל שבת מפלג המנחה ולמעלה. ובשו"ת דברי נחמי' (או"ח סי' ט"ו) כ' דמצד מדת חסידות נכון להקדים קבלת שבת כל מה דאפשר וכעין לשון הנמ' דפסחים שם שממנו הוציא הטור דין זה, ושם אמרו כל כמה דמקדמינן עדיף ומחבבינן ליה, שמלשון זה מוכח שנכון עכ"פ משום חיוב מצוה להקדים כל מה דאפשר, ע"כ. וא"כ יש להקדים קבלת שבת בזמן המוקדם ביותר, אך א"א לקבל שבת קודם פלג המנחה, כמבואר בדברי הפוסקים, ולפי מה שנתבאר עיקר הדין כדעת המנ"כ, וא"כ אין להקדים ולקבל שבת קודם שעה ורבע לפני צאה"כ הנראה, ושעה ורבע לפני צאה"כ הנראה הוא בימים הקצרים כ-40 דקות קודם שקה"ח, וכמ"ש בס' בירור הלכה (ח"ד עמ' ר"א) שביום הקצר ביותר שבאמצע החורף שעה ורביע זמניות לפני צאה"כ הנראה הוא בירושלים 40 דקות וחצי לפני השקיעה, וא"כ י"ל דלכן קבעו אז זמן הדלקת הנרות, שאף ביום הקצר ביותר אפשר להדליק נר שבת 40 דקות לפני השקיעה.

[וכנ'] שעיקר הטעם הוא כדי להקדים ולקבל שבת משום חיוב מצות תוס' שבת, שהרי הגרימ"ט בלוח א"י (כ"כ בשנת תרס"ו בחיי הגר"ש סלנט זי"ע) כ' דבערב שבת חנוכה מדליקין 25 מינוט קודם שקה"ח, מפני שעפ"י רוב נרות חנוכה הם קטנים וצריך שידלקו חצי שעה בתוך הלילה. ומזה נ' דזמן של 40 דקות הוא תוס' בעלמא ואינו מן הדין ע"א].

על הקודש יותר מן החיוב צריך דוקא קבלה, וי"א שיש מצוה לקבל שבת מתקנת חז"ל לתקוע בע"ש, ואכמ"ל.

ובס' שש"כ (פמ"ו ס"ה) כ' דבמקום שהציבור יסיימו תפילת מנחה רק עם שקה"ח או אחריה, מוטב שיתפלל ביחידות ויקבל את השבת לפי השקיעה, מאשר לבטל מצות תוספת שבת. ונכ"מ ממש"כ בשו"ת האלף לך שלמה (סי' קי"ב) לענין מי שנהג לקבל שבת ב' שעות קודם הלילה, דיפה עושה וכל הור"ז ה"ז משובח, ואל יניח ממנהגו אף שעי"ז אינו מתפלל תפילת מנחה עם הציבור, דכבוד שבת קודם.

אמנם בס' אשי ישראל (בסוה"ס אות רפ"ט) הביא דברי הגר"ח ק שליט"א דבאופן שאם יתפלל מנחה בציבור לא יספיק לקבל שבת קודם שקה"ח, דאולי תפילה בציבור עדיפה, ולא יקבל עליו שבת.

וי"א שבמקום שהציבור גומרים מנחה בביה"ש שיקבל עליו תוס' שבת קודם תפילת המנחה, ויסמוך עצמו על הסוברים דאפשר להתפלל מנחה אחר שיחיד קיבל עליו את השבת. וכעני"ז בס' הלכות שבת בשבתו (פ"ג הע' ז') בשם הגריש"א שליט"א שאם לא הספיק להתפלל מנחה ולא יגמור קודם שקה"ח, לא יקבל עליו תוס' שבת בפה, אלא יקבל עליו בלבו לפרוש ממלאכה לשם מצות תוס' שבת. [עי' בזה בשו"ע הרב (סי' רס"א קונ"א אות ג') דגו"מ (סו"ס רס"א) משנ"ב (סקב"ח) משמרת שלום (סי' כ"ו ס"ג, ועי"ש בשם הגדול ממינסק) שו"ת ארץ צבי (סי' ס') שו"ת מנח"י (ח"ט סי' כ'), ואכמ"ל].

ע. ולפי טעם זה בכל מקום אזלינן בתר זמן צאה"כ הנראה שבמקום ההוא, דפלג המנחה הוא לעולם שעה ורבע קודם צאה"כ הנראה, ובוה יש לתת טעם למש"כ בס' זכור לאברהם (ח"א עמ' רפ"ט) מנהגו של כ"ק אדמו"ר מתולדות אהרן זצ"ל דכשהו בא"י חוץ לירושלים נהג להדליק נרות

דחיית דברי הכותב שיש להדליק קרוב לשקה"ח

הכותב בקובץ ג' (פ"ו הע' ל"ה) כתב דיש להדליק נר שבת בימי החורף 10 דקות קודם שקה"ח, כדי שלא יהא קודם פלג המנחה של ביה"ש לשי' ר"ת. והכותב לשיטתו דס"ל דעיקר הדין כפשטות שיטת ר"ת דצאה"כ ע"ב דקות אחר שקה"ח, וע"כ נתקשה במה דנהוג להדליק רבע שעה קודם שקה"ח, שהוא לפני פלג המנחה, וכיון שא"א להדליק אחר פלג המנחה של צאה"כ לשי' ר"ת שהוא קרוב מאד לשקה"ח, לכן חידש לנו אופן חדש בחישוב פלג המנחה, דיש לחשוב השעה ורבע מתחילת ביה"ש, והיינו שעה ורבע קודם ג"ח וחצי דקות אחר שקה"ח, דלפי חשבון זה פלג המנחה בחורף הוא כ' דקות קודם שקה"ח, ואז יש להדליק נר שבת.

אמנם במח"כ של הכותב עשה שלא כדת נגד הרבנים מנהגי העדה ונגד מנהג כלל ישראל שמחמירים בכל המקומות להדליק לכה"פ 15 דקות קודם שקה"ח. ומש"כ הכותב שע"ז מרוויחים שמדליקים אחר פלג המנחה, לפמשנ"ת עיקר הדין כהמנ"כ, וא"כ אפי' מדליקים חצי שעה קודם שקה"ח הוא ג"כ קודם פלג המנחה בכל ימות השנה.

זמן הדלקת נר חנוכה בע"ש

ונפלאתי על מה שכתב בס' נר יהושע על הל' חנוכה (באידיש, ברוקלין תשנ"ה, עמ' קס"ו) דבערב שבת חנוכה יש להדליק סמוך לשקה"ח כדי להדליק אחר פלג המנחה לשי' ר"ת ע"ב.

מ' דקות קודם שקה"ח, אבל בחו"ל לא נהג כן. ולפ"ד א"ש, דדוקא בא"י שהוא אחר פלג המנחה אפשר לנהוג כן, אבל בחו"ל לא נהג כן כדי שלא להדליק קודם פלג המנחה.

ובעצם הענין אם אנשי ירושלים הם במקומות אחרים אי יש להם להדליק 40 דקות קודם שקה"ח, עי' שש"כ (פמ"ג הע' נ"ז) שו"ת משנת יוסף (ח"ד סי' ל"ד) שו"ת נשמת שבת (סי' ר"ל) מקור בהלכה (שם), ועי' בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ד סי' ס"א) כ' ראיתי מן הגריז"ס גאב"ד בריסק כשהיה במקום אחר הזדרז להדליק אף שם כארבעים מינוט קודם השקיעה.

עא. אמנם מנהג וותיקי ירושלים להדליק גם בע"ש חנוכה 40 דקות קודם שקה"ח כבכל שבת. ובס' מועדים וזמנים (ח"ב סי' קנ"ב) תמה ע"ז וכ' דהמחבר דמתיר להדליק מפלג המנחה היינו לשי' דס"ל כדעת ר"ת, ולדידהו פלג המנחה סמוך ממש להתחלת השקיעה, אבל כשאנו סמוך כלל לשקיעה לא מצינו מי שמתיר, ומנהג וותיקי ירושלים צע"ג. וכ"ה שם (ח"ו סי' פ"ד) שגם מרן הגאון דבריסק זצ"ל תמה על המקדימים כ"כ. וגם בס' הליכות שלמה (פט"ז אור"ה אות 66) כ' דהגרשו"א זצ"ל אף דבכל שבת הדליקו נרות 40 דקות לפני שקה"ח, מ"מ בחנוכה הדליק נר חנוכה בערב שב"ק 25 דקות לפני שקה"ח, וכמו שהוא בלוח א"י.

ועפמשנ"ת דדעת המחבר כשי' המנ"כ א"ש מנהג וותיקי ירושלים שהקדימו להדליק 40 דקות לפני שקה"ח, דלפ"ד צאה"כ לדעת השו"ע אינו 72 דקות אחר שקה"ח אלא כחצי שעה אחר שקה"ח, וא"כ פלג המנחה הוא כ40 דקות קודם שקה"ח וכנ"ל, ושפיר מדליקין אחר פלג המנחה.

עב. וכתב כמקור לדבריו שכן העירו האחרונים, וסתם ולא גילה לנו איזהו אחרונים כתבו כן, ובגדולי אחרונים שלפנינו איננו, ואדרבה ממה שסתמו פשוט דס"ל דחשבינן פלג המנחה כדעת המנ"כ, והמשנ"ב (סי' תרע"ט סק"ב) כ' דיש להדליק נר חנוכה בע"ש אחר פלג המנחה שהוא שעה

וודאי הלילה להורות כן, דבימי חורף הקצרים פלג המנחה לשי' ר"ת הוא סמוך מאד לשקה"ח [בא"י בחמשה דקות קודם שקה"ח, ובארה"ב כנ"י כדקה קודם שקה"ח], ואם מדליקין גר חנוכה אחר פלג המנחה, עלול מאד להמשך ח"ו עד זמן שקה"ח, שהדלקת גר חנוכה עצמה נמשך איזה זמן, ואח"כ צריכה האשה להדליק גרות שבת שג"כ נמשך איזה זמן, ובכלל אין לסמוך על דיוקי הזמן שבהמורה שעות, וכן אין לסמוך על דיוקי זמן השקיעה שבלוחות, שזמן שקה"ח ניתן להשתנות מחמת גורמי מזג האויר, וא"כ ח"ו לנהוג כן, שכבר קימו וקבלו בכל תפוצות ישראל שלא לעשות מלאכה אחר שקה"ח. וכ"כ בס' מקדש ישראל (לבעמח"ס ישראל והזמנים, חנוכה סי' רנב-ב) דאסור בהחלט להתחכם ולהדליק גר חנוכה אחר פלג המנחה וליפול בסרך ספק חילול שבת.

ומה שדחקו כדי להדליק אחר פלג המנחה לשי' ר"ת ע"י, כבר נתבאר דלפי שי' המנ"כ א"ש על נכון, ומי לנו גדול מרבינו הדברי חיים זי"ע שנהג בע"ש חנוכה להקדים להדליק גר חנוכה ולקבל שבת בעוד היום גדול.

פרק ח'

תחילת זמן ביה"ש לשי' המנ"כ

והנה תחילת זמן ביה"ש מבואר כנמ' שהוא משתשקע החמה, והוא ג' רבעי מיל קודם צאה"כ, ולשי' המנ"כ ורוב האחרונים דס"ל כוונתה צאה"כ בא"י הוא כחצי שעה אחר שקה"ח, א"כ ביה"ש הוא 14-18 דקות אחר שקה"ח, שהוא ג' רבעי מיל [י"ג וחצי דקות להסוברים דשיעור מיל י"ח דקות] קודם לצאה"כ ע"י.

והנה מדברי האחרונים נראה דתחילת זמן ביה"ש הוא י"ג וחצי דקות קודם צאה"כ הנראה, ואף שבמקומם באירופה צאה"כ הנראה הוא מאוחר מזמן צאה"כ שבא"י, והוא כ-45-60 דקות אחר שקה"ח, מ"מ אורך ביה"ש לא נשתנה, והוא תמיד י"ג וחצי דקות קודם צאה"כ הנראה.

ורבע קודם הלילה כמ"ש בסי' תרע"ב, והכוונה שעה ורבע זמניות קודם צאה"כ, וכמ"ש המשנ"ב בסי' תרע"ב (ס"ג), וא"כ ודאי שכוונתו לשעה ורבע קודם צאה"כ של המנ"כ, שהרי שעה ורבע זמניות קודם צאה"כ של ע"ב דקות הוא כבר אחר שקה"ח במדינתו, ובודאי דלא כיון להדליק גר חנוכה בערב שבת אחר שקה"ח.

עג. ואף לפי דעת הכותב דלשי' ר"ת והשו"ע צאה"כ הוא ע"ב דקות אחר שקה"ח, ונמצא שמדליקין קודם פלג המנחה, מ"מ כתבו המנ"כ (שם) והמנורה הטהורה (שם) וש"א לבאר מש"כ בשו"ע (שם ס"ג) דהאינו בקי מדליק קודם שקה"ח, אף שהוא קודם פלג המנחה, דמקדימין להדליק שלא להיכנס לספק איסור סקילה, וההכרח לא יגונה.

עד. ולהסוברים דשיעור מיל כ"ב וחצי דקות אורך ביה"ש הוא 17 דקות, א"כ תחילת ביה"ש 11-13 דקות אחר שקה"ח, ולהסוברים דשיעור מיל הוא כ"ד דקות אורך ביה"ש הוא 18 דקות, א"כ תחילת ביה"ש 10-12 דקות אחר שקה"ח.

ובאמת הדבר צריך ביאור דהא כמו דלענין זמן צאה"כ אוליגן בכל מקום ומקום בחר ראיית הכוכבים במקום ההוא, ובכל העולם זמן צאה"כ הוא דרגא אחת של חשכת שהוא קובע דין לילה, ה"ה שתחילת ביה"ש שאז כבר ספק לילה היה צריך להיות בכל העולם בדרגא אחת של חשכת, שבמדה הזאת של חשכות מספקא לן שמא דינו כלילה, ואיך שייד קביעות של ג' רבעי מיל קודם צאה"כ להתחלת ביה"ש בכל מקום וזמן בלי להתחשב במדת החשכת, והיה עלינו לקבוע זמן תחילת ביה"ש ע"פ מדת החשכות שבא"י בימי ניסן ותשרי ג' רבעי מיל לפני צאה"כ, ובכל מקום ומקום כשמחשיך הרקיע לדרגא חשכות זו אז זמן ביה"ש.

ואם באנו לחשוב בכל מקום ומקום לפי מדת החשכות הנמצא בארץ ישראל י"ג וחצי דקות לפני צאה"כ, יצא החשבון כך, דבא"י צאה"כ כ-30 דקות אחר שקה"ח, וביה"ש מתחיל 14-18 דקות אחר שקה"ח, והיינו דדרגת החשכות בא"י בימי ניסן ותשרי 14-18 דקות אחר שקה"ח הוא כבר ספק לילה, וא"כ דרגת חשכות כזה הוא זמן התחלת ביה"ש בכל הארצות, ובהמקומות שהם לצד צפון שזמן צאה"כ מאוחר, לא סגי לפרוש ממלאכה י"ג וחצי דקות קודם צאה"כ הנראה שם, שדרגת החשכות ההוא נמצא באותן המקומות כבר קודם י"ג וחצי דקות לפני צאה"כ הנראה.

ולפי חשבון המעלות דרגת מצב החשכות בא"י בתחילת ביה"ש הוא כהשמש כ-4.5-4 מעלות תחת האופק, א"כ דרגת חשכות של 4.5-4 מעלות הוא זמן התחלת ביה"ש בכל מקום ומקום, ובארצות השוכנים לצד צפון א"י דרגת חשכות של 4.5-4 מעלות הוא קודם י"ג וחצי דקות לפני צאה"כ הנראה, [כגון באופק ג' מעלות לצד צפון, דבימי הקיץ צאה"כ של ז' מעלות הוא כ-55 דקות אחר שקה"ח, וי"ג וחצי דקות לפני צאה"כ הנראה הוא כ-42 דקות אחר שקה"ח, אבל מצב החמה של 4.5 מעלות תחת האופק הוא כ-10 דקות לפני זה, כ-32 דקות אחר שקה"ח].

וכבר העיר בזה בשו"ת קרן לדוד (או"ח סי' ע"ט) במש"כ האחרונים לחשוב ביה"ש י"ג וחצי דקות [או י"ז דקות] קודם צאה"כ, וקודם לזה הוי יום גמור, דאין לצמצם לחשוב בדיוק זמן ג' רבעי מיל, דבאמת אין שיעור זה שוה בכל מקום ובכל זמן, והביא בן מדברי המנחת כהן (מ"ב פ"ד), ושכן הוא בס' ליקומי חבר בן חיים (ח"ד דף ג' ע"ב) ב"חשבון זמן לילה ויום" מכת"י החת"ס שקיבל מרבו הנשר הגדול רבי נתן אדלר זצ"ל. וגם בס' דברי משה (עמ' י"ג בהגה) העיר בזה, וכ' דצריך להוסיף על שיעור של י"ג וחצי דקות כפי הזמן והמקום ע"י.

ע"ה. והמשנ"ב (סי' תרכ"ג שעה"צ אות י"א) כ' לענין נשיאת כפים ביו"כ שיש להקל עד חצי שעה קודם צאה"כ הנראה, [ובעיניו בס' רצ"ט (סק"ט ושעה"צ אות ג')] לענין אכילה בשבת אחר שקה"ח עד חצי שעה קודם צאה"כ, וכ"ה בדבריו בס' טהרת ישראל (פי"ג סי') הנ"ל לענין הפס"ט, דלאחר חצי שעה קודם הלילה תשאל ש"ח, ובס' משנת חנוך (סי' ד') נתקשה בזה, דזמן ביה"ש הוא לכל היותר י"ח דקות קודם צאה"כ, וכ' דהוא ט"ס, ואולי כוונת המנש"ב מטעם הנ"ל.

והיוצא לנו מזה על פי דבריהם דיש לחשוב ביה"ש בכל המקומות בשעה שהחמה 4-4.5 מעלות תחת האופק, שאז הוא בא"י י"ג וחצי דקות קודם צאה"כ הנראה, וכ"כ בס' ישראל והזמנים (עמ' תתק"ה) דזמן התחלת ביה"ש נאמר דוקא באופק א"י והדומה לו, אבל במדינות הצפוניות גם שיעור דג' רבעי מיל הוא לפי האופק, וע"כ מתארך קצת יותר מי"ג וחצי דקות ע"י.

[ויש עוד צד לזה], דבזמן שהחמה כ-4.5 מעלות תחת האופק אז זמן צאה"כ לשי' הגאונים לדעת הגר"א ודעמיה, דס"ל דצאה"כ כ-17 דקות אחר שקה"ח, (דכן הוא שיעור דג' רבעי מיל לשיטתם), והוא כשהחמה כ-4.5 מעלות תחת האופק] ע"י.

אמנם בס' שבילי דוד (שם או"ק ח') כ' דאף דלפני ג' רבעי מיל קודם צאה"כ הנראה כבר החשיך בהמקומות שהם לצפון, מ"מ עיקר ביה"ש אינו תלוי בשיעור ג' רבעי מיל, אלא בצאת ב' כוכבים, רק לפי שאין אנו בקיאים תלה במשתשקע החמה כל זמן שפני מזרח מאדימין, דמאז עד צאת ג' כוכבים יש ג' רבעי מיל, ולכן אפי' בשאר מקומות שזמן זה נמשך יותר מג' רבעי מיל, ליכא מכשול בשיעור ג' רבעי מיל קודם צאה"כ, שאפי' במדינות הצפוניות ליכא יותר משיעור ג' רבעי מיל מצאת שני כוכבים לשלשה כוכבים ע"י.

ובאמת למעשה נהגו בימי קדם לקבל שבת לכה"פ כחצי שעה קודם צאה"כ הנראה, וכנ"ל מדברי הפוסקים, וא"כ למעשה הפרישו ממלאכה קודם תחילת ביה"ש של 4-4.5 מעלות תחת האופק.

סיכום הדברים ע"י

א מנהג רוב העולם משנים קדמוניות היה כדעת המנ"כ, דכשרואין ג' כוכבים הוא צאה"כ לדינא אף להחולכים בשי' ר"ת, וג' רבעי מיל לפני זה הוא ביה"ש, וכן הוא עיקר הדין כמבואר בדברי האחרונים, וכדמשמע בדברי השו"ע והפוסקים.

עו. אמנם בהטבלאות שבסוף הספר (אות נ"א) חשב הזמן של י"ג דקות וחצי קודם צאה"כ הנראה לביה"ש בכל המקומות ובכל הזמנים.

עו. ואף דלדעת הסוברים ששיעור מיל הוא י"ח דקות זמן צאה"כ לשי' הגאונים הוא 13.5 דקות אחר שקה"ח, והוא כשהחמה 3.7 דקות תחת האופק, מ"מ לדעת הרב בסידורו (סדר הכנת שבת) זמן שקה"ח מתאחר ד' דקות משקיעה הנראית, וא"כ צאה"כ הוא 17.5 דקות אחר שקה"ח הנראית. עה. ודבריו הם חידוש גדול וצ"ע ואכמ"ל, וע"ע בקובץ **אוצרות הסופר** (גליון י"ג עמ' ע"ה) מש"כ בעמח"ס **אור מאיר** על קושיא זו.

עט. פשוט שאין הכוונה למעשה, וכמ"ש בריש מאמר א' שהכל רק בדרך לימוד, והדברים כאן הם רק לסכם מה שנתבאר לעיל באריכות, ובפרט שעל דקדוקי חשבונות של המעלות והדקות דאין לסמוך כלל, שנכתבו באופן של בערך, לצורך לימוד, ולא בדיוק.

ראה לקמן הבהרת המערכת דכל אחריות הדברים על כותב המאמר לבד, ושם יתבאר דעת רבותה"ק לבית צאנז באבוב בזה (**הערת המערכת**).

ב [זמן צאת ג' כוכבים בינונים הנראה הוא כשהחמה בערך 6.5-7.5 מעלות תחת האופק, והוא בא"י (באופק ירושלים)^פ בימי ניסן ותשרי כ31-27 דקות אחר שקה"ח, ובימי הקיץ כ37-31 דקות אחר שקה"ח^{פא}. בעיר נוא יארק צאה"כ של 6.5-7.5 מעלות בימי ניסן ותשרי הוא כ35-30 דקות אחר שקה"ח, ובימי הקיץ כ44-37 דקות אחר שקה"ח.

ג [זמן ביה"ש הוא ג' רביע מיל לפני צאה"כ, ולש' השו"ע דשיעור מיל הוא י"ח דקות, זמן ביה"ש הוא 13.5 דקות לפני צאה"כ, [ולחסוברים דשיעור מיל הוא כ"ב וחצי או כ"ד דקות, זמן ביה"ש הוא 18-17 דקות קודם צאה"כ].

ד [זמן ביה"ש בא"י (13.5 דקות קודם צאה"כ הנראה בימים השונים) הוא כשהחמה כ4.5-4 מעלות תחת האופק [ואז גם זמן צאה"כ לש' הגאונים להגר"א], ומצב חשכות זו הוא כנ"י בימי ניסן ותשרי כ19-17 דקות אחר שקה"ח, ובימי הקיץ כ23-20 דקות אחר שקה"ח, ועי' בפנים.

ה [זמן צאה"כ היינו צאת ג' כוכבים בינונים, שאז זמן צאה"כ מעיקר הדין, אבל לענין דאורייתא כ' הפוסקים להחמיר לצאת ג' כוכבים קטנים, וכמ"ש בשו"ע (סי' רל"ה) דזמן קר"ש בלילה הוא בצאת ג' כוכבים קטנים^{פב}.

ו [זמן מוצ"ש הוא בצאת ג' כוכבים קטנים ורצופים, וכמ"ש בשו"ע (סי' רצ"ג) צריך לזהר מלעשות מלאכה עד שיראו ג' כוכבים קטנים רצופים. ונהוג עלמא לשער כשהחמה כ8.5 מעלות תחת האופק, והוא בא"י בימי ניסן ותשרי כ36 דקות אחר שקה"ח, ובימי הקיץ כ43 דקות אחר שקה"ח. ובנ"י בימי ניסן ותשרי כ41 דקות אחר שקה"ח, ובימי הקיץ כ51 דקות אחר שקה"ח.

פ. כל הזמנים הם ע"פ גובה שפת הים, ובאמת פיעה"ק ירושלים זמן צאה"כ הוא כמה דקות לפני זמן הנ"ל, כיון דהשקיעה מתאחרת מחמת הגובה, וירושלים הוא 750 מטר יותר מגובה פני הים, וזמן צאה"כ אינו מתאחר מחמת הגובה, ודצאה"כ במקום גבוה שוה במספר המעלות לזמן צאה"כ שבמישור, וא"כ הזמן משקה"ח עד צאה"כ הוא בכמה דקות פחות מזמן הנ"ל, ועי' בס' הזמנים בהלכה (ריש פ"ז) בזה.

פא. בימות החורף הנשף ארוך יותר מימי ניסן ותשרי וקצר מימי הקיץ, ווע"פ רוב נשף הקצר ביותר הוא בימי ניסן ותשרי, אמנם יש נשף קצר מעט מזה, עי' בס' הזמנים בהלכה (פי"ט ס"ד) בזהו.

פב. מדינא דשו"ע (סי' רל"ג ס"א) אפשר להתפלל תפילת ערבית מבעוד יום אחר פלג המנחה ולחזור ולקרות קר"ש בלילה, אך בזמנינו נוהגים להחמיר להתפלל תפילת ערבית בזמנה אחר צאה"כ (משנ"ב [סי' רל"ה סקי"ב], ועי' תשובת שבשו"ע הרב [סוף ז'] לענין סכינים מלוטשים) שכ' וכה"ג מצינו כמה הלכות שנחלקו בהם הפוסקים, ראשונים או אחרונים, ובדורות שלפנינו נהגו אבות אבותינו כדעת המקילין, ובדורות הללו רבו כמו רבו הנוהגים להחמיר, כמו חדש ותפילת ערבית בזמנה וכה"ג טובא, ובפרט דכיון דמנהגנו להתפלל מנחה אחר פלג המנחה, א"כ אין להתפלל ערבית קודם צאה"כ הנראה, וכמ"ש שם המחבר דאסיקנא דעביד כמר עבד דעביד כמר עבד והוא שיעשה לעולם כחד מינייהו. אך בער"ש או בשעה"ד אפשר להתפלל תפילת ערבית

ז זמן הדלקת נרות בערב שבת מקדמת דנא לכה"פ חצי שעה קודם צאה"כ הנראה, ובהרבה מקומות הקדימו להדליק לפני שקה"ח, (וי"א שכן הוא אפי' לדעת ר"ת מדין הגמ' והשו"ע).

ח בדורות האחרונים נהגו לחוש לש' הגאונים לענין שבת [ושאר דיני דאורייתא], דאחר שקה"ח הוא ספק לילה מדינא, ופעיה"ק מחמירים כש' הגאונים בכל מילי.

ט זמן הדלקת הנרות בערב שבת פעיה"ק 40 דקות קודם שקה"ח, ובשאר המקומות זמן הדלקה כרבע שעה או קצת יותר קודם שקה"ח.

י יש מורין בשעה"ד גדול לסמוך על עיקר הדין, ואף אחר שקה"ח עדיין יום, [ולמעשה צע"ג], ומ"מ פשוט דאף בשעה"ד גדול אין להקל בביה"ש שקודם צאה"כ הנראה, שאז הוא ספק לילה מעיקר הדין.

יא הרבה מחמירים כפשטות שי' ר"ת והשו"ע, דצאה"כ ע"ב דקות אחר שקה"ח, וכן נהגו גדולי עולם, ונכון לכל ירא שמים להחמיר בזה.

יב בארצות הברית המנהג להחמיר כפשטות שיטת ר"ת והשו"ע, דזמן צאת הכוכבים ע"ב אחר שקיעת החמה, וכן נסכם ע"י גדולי הרבנים מנהיגי העדה.

יג המחמירים ע"ב דקות אין חוששין לחשבון המעלות (16.1) או ד' מיל זמניות או שיעור מיל ארוך, כיון דעיקר הדין כהמנ"כ.

יד וצריך ליזהר בזה גם לגבי קר"ש של ערבית, שלפעמים מתפללים לפני ע"ב דקות אחר שקה"ח, דאז צריכים לחזור ולקרוא [ג' פרשיות] אחר ע"ב דקות [וקודם חצות] בכוונה לצאת יד"ה. [ויש מהדרין שלא להתפלל ערבית קודם ע"ב דקות (אף כע"ש ובת"צ), כדי לקרות קר"ש עם ברכותיה כשהוא זמן צאה"כ לכו"ע].

טו כליל שבועות יש הידור להתפלל מעריב אחר ע"ב דקות, ואף דלענין דין תמימות שכ' הט"ז (סי' תצ"ד, ועי"ש במג"א) בודאי א"צ להחמיר יותר מצאה"כ הנראה"כ, מ"מ כיון שנעורים כל הלילה ואין קורין קר"ש שעל המטה, ע"כ יש להתפלל מעריב בזמנה"כ.

מבעוד יום, היכא שבאותו היום התפלל מנחה קודם פלג המנחה, והיינו שעה ורבע לפני צאה"כ הנראה, וכנ"ל.

פג. עי' בנמוקי או"ח (סי' רל"ה סק"א) שכ' נהג אאמו"ר הקדוש [בעל דרכי תשובה] זי"ע להמתין בתפלת ערבית עד שעברו ע"ב מינוטין משקה"ח כדי שיהיה ברור אחרי צאה"כ לכו"ע וכו', לסמוך על קר"ש שעל המטה שקורין כלילה לא כו"ע דינא גמורי לכיון לצאת בזה יד"ח קר"ש של ערבית וכיון דאנן פסקינן מצ"כ וזולת זה לא יצא, נמצא דאם לא כיון אז לצאת לא יצא יד"ח קר"ש כלל.

פד. ומי שמיקל לשאר דברים לסמוך על שי' המנ"כ (כגון לענין תענית ציבור וכיוצ"ב), פשוט דאין שום מקום לחוש לש' ר"ת לענין חומרת הט"ז משום דין תמימות, ולהקל בזה ולהחמיר בזה מביא לידי גיחוך.

פה. ועי' במג"א (ריש סי' תצ"ד) דצריך לקרות קר"ש אחר צאה"כ כיון שאין קורא על מטתו. היינו כיון שמתפללים מעריב מבעוד יום ע"כ יחזור ויקרא קר"ש כלילה. ובשו"ת התעוררות תשובה

מז אפי' המחמירים כפשטות שי' ר"ת, היינו להחמיר, אבל לא הקילו נגד שי' המג"כ, שכן הוא עיקר הדין, ולכן גם לגבי דיני דרבנן, כגון תפלת מנחה, ושבות בע"ש, וכדומה, אין להקל אחר צאה"כ של המג"כ. [ומ"מ יש מקום להקל להתפלל תפילת מנחה בזמן ביה"ש של המג"כ, אבל דברים שאסורים בביה"ש אין להקל].

יז יש מן המחמירים כפשטות שי' ר"ת שלפעמים מקילין וסומכין על שי' המג"כ, כגון בתענית ציבור וכיוצ"ב.

ואסיים בדברי מרא דארעא דישאל הגרי"ח זוננפלד זי"ע בהסכמתו לס' גברשת (ריש ח"ב) הנ"ל, שכ' "ולעשות הכרעה בזה או לחדש איזה שיטה חדשה לפי שיקול הדעת ויישוב הסוגיות בדבר שעמלו ומרחו בו הראשונים אינו מגדרי, ובודאי נכון למאן דאפשר להחמיר ככל השיטות בזה, עדי נזכה לאור חדש יאיר עלינו המבדיל בין יום ובין לילה מלך עולמים ית"ש ונזכה להלכה ברורה".

הבהרת המערכת

הגיע לשלחן המערכת מאמרו הנפלא של הרב יעקב טוביה לרנר שליט"א בענין "מנהג ישראל בזמן קבלת שבת וצאה"כ במשך הדורות", ובו ליקט ואסף מפי ספרים וסופרים דבהרבה מקומות נהגו כשי' המנחת כהן, שאם רואים כוכבים במציאות הוי לילה אף קודם שיעור ד' מילין, ושכן דעת הרבה גדולי אחרונים, ופרסמנו מאמרו בין דפי הקובץ, ולאורו הגיעו לשלחן המערכת מספר מאמרי תגובה, השגות ומכתבים, בנידון זה, מהן אשר כתבו בשבכה המגיע לכתבים וראיות חיזוק מדברי הפוסקים ומלוחות שונות שיצאו לאור בכמה עיירות במדינות איירופא, ויש שבאו להשיג מדברי הפוסקים וממנהג הנפוץ שנת"סד ע"י גדולי ומאורי הדור בגולה לאחר חורבן יהדות איירופא, עפ"י הקבלה ומסורה שקיבלו מדור דור.

חלק מהמכתבים מתפרסמים במדור "תגובות ומכתבים", אך כמובן שלא היה באפשרות לפרסם כל החומר שנצטבר על שלחן המערכת, ואי"ה בקובצים הבאים יותן מקום נכבד לכל המאמרים ומכתבים שהגיעו, ובתקוה שיבינו בזה הכותבים החשובים שנמלו מזמנם וכבדו אותנו בפרי עשתונותם.

(או"ח סי' רצ"ו) כ' דיש לזהר להמתין בתפלת ערבית דשבועות עד צאה"כ, כי עכשיו נהגו גם רבים מבעלי בתים הפשוטים להיות נעורים כל ליל שבועות, וכבר עורר המג"א שם שיזהרו לקרות ק"ש תחילת הלילה כיון שאין קורין ק"ש על המטה, וכיון שהמוני עם אינם יודעים מדברי המג"א אלו, לכן ימתינו בתפלה עד צאה"כ כדי שיצאו חובת ק"ש. וכ"כ בליקוטי מהרי"ח (סדר חג השבועות) ובס' **הרב מפוניבז'** (סורסקי, ב"ב תשנ"ט, ח"א עמ' ר"א) בשם הרב מפוניבז'. וכבר הזהיר ע"ז בס' **כתבי הקדוש** (להקדוש רבי אריה ליב בן היסור יוסף, אות א') וכ' שעכשיו שנתפשט המנהג בליל שבועות ובליל הושענא רבה שניעורין בלילה, ראוי להזהיר ע"ז ולדרוש ברבים, הגם דבשבועות הוא בזמנו ע"י שמאחרין בתפילת מעריב מטעם תמימות תהיינה, אכן בהושענא רבה יש לזהר.

ומצאנו לנכון להדגיש בזה את מה שכבר כתבנו בעבר, "כי כל אחריות תוכן החידו"ת ומאמרי הלכה המתפרסמים בקובצנו חלה על הכותבים בלבד", ואין המערכת נוקטת שום עמידה בהלכה או נטיה לשום דיון, הן בענינים העומדים על הפרק, והן בשאר ענינים הנוגעים למעשה, "רק שערי הקובץ פתוחים לכל מאן דבעי ומבקש לפרסם פרי הגיוני לבו ומחשבתו". ולענין מעשה יתנהג כל אחד כפי הוראת אבותיו ורבותיו.

ולענין דעת רבותינו הקדושים לבית צאנו לית דין צריך בושש, שהדבר מפורסם בשער בת רבים שדעתם היה להחמיר בזמן מוצ"ש כשי' ר"ת ע"ב מינוט אחר שקה"ח, וכפשטות דברי השו"ע והפוסקים, וכמ"ש הגה"ק משינאווא זצוק"ל בתשובה (בסו"ס דברי יחזקאל) וז"ל "ידוע לכל שבביתו וכל הסרים למשמעתי אין מרליקין גר במוצ"ש עד יותר משעה ורבע אחר שקה"ח, כי כן קבלתי מכבוד אדמו"ר הרב הקדוש מבעלזא דאין אנו בקיאים בכוכבים איזה גדולים ואיזה קטנים בשטחן ברקיע, רק דהילך החמה בחלוני רקיע עד סוף השקיעה הוא ה' רבע שעה, והשבת צריך להיות מעט תוס' ביציאתו ובביאתו". וכ"ה בתשובת הגה"צ רמ"ל מסטריזוב זצ"ל (בסו"ס חידושי הרמ"ל) "לקיים דברי קבלתי מבית מרן חו"י הגה"צ בעל דברי חיים זצלה"ה מצאנו ואחריו מפי חותני הגה"צ מגארליץ זצלה"ה שהגיד כזאת בשם מורו הצדיק המפורסם מו"ה שלום מבעלזא זקוצלה"ה שאין להקל בשיעור ע"ב מינוט באפוקי יומא בשום צד".

ואף שגם במקומם של רבותינו הק' בגאליציא הקילו ההמון עם בזה, וסמכו עצמם על שי' המנ"כ, והיה זמן זה נקרא בפי רבותינו הק' "די שטאטישע זמן", אך רבותינו הק' הורו לכל הסרים למשמעתי שלא לסמוך כלל וכלל על זמן ההמון ועל הלוחות הנפוצות, ובפרט לענין שבת החמורה, ושיש להחמיר באפוקי יומא דשבתא דעד ע"ב מינוט אחר שקה"ח הוי בשבת לכל מילי.

ומה שהביא הכותב רשימה ארוכה של לוחות שבהם מבואר כשי' המנ"כ, וכתב שלא מצא שום לוח ובו זמן מוצ"ש ע"ב מינוט אחר צאה"כ, לא ראינו אינו ראה, ולא לוחי ההמון עם כלוחי החסידים ההולכים לאור רבותינו לבית צאנו, ובערי גאליציא היה לוחות שבהם זמן מוצ"ש ע"ב מינוט אחר שקה"ח, והנהלת "חבת ירושלים" לצדקת רבי מאיר בעל הגם שבירושלים עיה"ק (שעמדה תחת השפעתם של רבותינו נכדי רבינו הדברי חיים) הוציאו לאור לוחות לערי גאליציא ע"פ שי' ר"ת של ע"ב מינוט הנהוג, וכן היו עוד לוחות ובהם זמן צאה"כ של ע"ב מינוט, וע"פ לוחות הללו עשו ההולכים לאור צדיקי בית צאנו. **ואיקלע** לידן מכתב שנכתב מעיר קראקא להנהלת כולל חיבת ירושלים בארה"ק משנת תרצ"ה, ובתו"ד כ' "שמעתי מאחד ששמע מהרה"צ מבאבוב שליט"א שהלוח לזמני הדלקת נרות בעש"ק ובמוצ"ש ק פון ארץ ישראל געפעלעט איהם פיעל בעסער וויא דיא היעגע אין אללע פרטים", והוא אשר דיברנו דרבינו הקדוש ציון זצוק"ל התרעם על הזמן שבלוחות הנפוצים שהם נגד דעת רבותינו שהחזיקו בשי' ר"ת הנהוג, אלא שיש לנהוג כהלוחות הנדפסות בא"י, היינו הלוח של כולל חבת ירושלים שנדפס בארה"ק ודכוותיה, שבו זמן מוצ"ש ע"ב מינוט אחר שקה"ח.

אמנם בזה הצדק עם הכותב אף שהמתינו במוצ"ש ע"ב מינוט אחר שקה"ח, מ"מ החמירו גם כשי' המנ"כ דכשרואין כוכבים במציאות הוי לילה, וכן רבותינו הק' לא חששו לשי' הגאונים, ומ"מ חששו להמציאות וכשי' המנ"כ, וכמו שהשמיעו כמה פעמים. [ולענין ת"צ וכיוצ"ב צרפו רבותינו הק' זמן המנ"כ לקולא].

וידועים דברי הרה"ק מהר"ש מבעלזא זצוק"ל המובאים בשו"ת מנחת אלעזר (ח"א סי' כ"ג) וז"ל שמעתי מפה קודש אדמו"ר הגה"ק משינאווע וצללה"ה זי"ע שדיבר הרבה מענין שיעורי ביהש"ש, והגיד בשם רבו הגה"ק מהר"ש מבעלזא זי"ע וצללה"ה שלא יהיה באפשרי להכריע ולעמוד על השיעור בבירור להכריע בשיטת הפוסקים בזה הר"ת והגאונים ושאר ראשונים וגם אחריהם המבארים דבריהם, ולא יהיה באפשרי לעמוד ולהכריע בזה עד עת קץ במהרה בימינו^י.

פו. ובעצם דברי הכותב שדעת רבותינו בעלי השו"ע כשי' המנ"כ (וכמ"ש בקצרה בקובץ ד' עמוד קפ"ג), דבריו בזה תמוהים, דאף דדעת הרבה אחרונים כשי' המנ"כ, וכן היה המנהג הנפוץ בהרבה מקומות, וכמו שהאריך הכותב, מ"מ בדעת רבותינו הראשונים והשו"ע א"א לפרש כן, שהרי הראשונים והשו"ע שפתם ברור מללו דזמן צאה"כ הוא ד' מיל אחר שקה"ח, וכמבואר בפירוש בדברי חז"ל (פסחים צ"ה) דצאה"כ הוא ד' מיל אחר שקה"ח, וא"כ איך אפשר לומר דאם רואין ג' כוכבים הוא לילה אפי' קודם ד' מיל. והמנחת כהן עצמו נתקשה בזה, עי"ש, ודעתו דזמן צאה"כ בארץ ישראל הוא ע"ב מינוט אחר שקה"ח, אלא דסבר דאותם הכוכבים המופיעים בארץ ישראל ע"ב מינוט אחר שקה"ח נראים במדינתו בהקדם מבארץ ישראל (מפני שהמקום עמוק ושפל או סבה אחרת לא ידוע), ולכן הורה דזמן צאה"כ הוא קודם ע"ב מינוט. אמנם באמת הדברים אינם מתאימים להמציאות, דהכוכבים הנראים במדינת האלאנד מקומו של המנ"כ (ובשאר ארצות איירופא) 50-60 מינוט אחר שקה"ח, נראין בא"י כחצי שעה אחר שקה"ח, וכמו שאנו רואין במציאות, דהזמן משקה"ח עד שנראין כוכבים בא"י הוא קצר מבשאר ארצות הצפוניים, ולשי' ר"ת על כרחך דכוכבים הללו הם כוכבים הנראין ביום, והכוכבים הבינונים מופיעים בא"י ע"ב מינוט אחר שקה"ח.

וכן הקשו האחרונים על דברי המנ"כ, וכמ"ש בס' חדושי הרז"ה (ואלקווא תקל"א, עמ' ל"ה) דמה שכתב המנחת כהן דמדינתו הוא במקום שפל ועמוק לכן ממחר להחשיך, ואני אומר שהטעם שפל ולא המדינה שפילה, והואיל ויתבי בארעא חשוכה, שהרי אין לך מדינה שפילה כמו בבל שהיא עמוק כשאויל, ומבואר בגמ' דגם בבבל שיעור ביה"ש וצאה"כ כמו בשאר הארצות, ודברי המנ"כ טעות הן עי"ש. וכ"כ בס' שבילי דוד (או"ח סי' רס"א) דבעל המנ"כ חשב באמת כי בארץ ישראל יש ד' מילין משקיעה לצאת הכוכבים, אבל באמת בארץ ישראל אין ד' מילין רק בעין חצי שעה, ואם בא"י לשי' ר"ת והשו"ע צריך להמתין ד' מיל, מכל שכן שבאירופה צריך להמתין לכה"פ ד' מיל.

ומחמת מבוכה זו הזהיר הרה"ק מהר"ש מבעלזא זצוק"ל להמתין במוצ"ש ע"ב מינוט אחר שקה"ח כפשטות דברי חז"ל והשו"ע, וכמ"ש בס' טל ירושלים (עמ' כ"ז) מה שבחוש נראה שיש הרבה כוכבים שמעתי מהרב הצדיק הגאון דק' בעלזא זלה"ה ש"ב מפיו הקדוש, שאמר שדיבר עם כמה גדולים והסכימו שהכוכבים הנראים בזמן הזה הם גדולים הנראים ביום, ואמר זה כדי להחמיר לענין אפוקי שבתא, שבזמן הזה עדיין שבת להחמיר בדאורייתא וגם לענין יוה"כ וכו', וכיון שזכינו לבוא לאה"ק ואנו רואין בכאן ג"כ כנ"ל אנו מוכרחים לתרץ כהצדיק הגאון הנ"ל.

מודעה רבא לאורייתא

בוער אסיפת הרבנים שזתקיימא אור ליום ד' סדר טהרה ד' ניסן
 תשי"ד לרזן בדבר פרצת שמירת שבת קודש היינו זמן הדלקת נרות
 בעש"ק וזמן היתר מלאכה במוצש"ק, אחר שנשאו ונתנו בדבר בפלפול
 הלכה באו לידי מסקנא בהחלטת גמורה ופסק הלכה על פי הו"ד
 עפ"י דחוק"ק אשר זמן הדלקת נרות בעש"ק יהי" רבע שעה (15
 מינוט) קודם שקיעת החמה של יום עש"ק וזמן היתר מלאכה במוצאי
 שבת קודש היא 72 מינוט מזמן השקיעה של מוצאי שבת קודש לזה
 באנו הח"מ לפרסם את אשר מצאנו על פי דעת תורה הקדושה והשי"ת
 יהי בעזרנו לשומר את השבת כהלכתו ובזכות זה נוכח לגאולה שלימה
 בקרב ולראות בשמחתו של ישראל וישועתו.

כוחם מול רובין אבוקיק מוסאי
 מרדכי מרדכי ספאלטער רב מאונק
 משה מילבניץ אבוקיק מינעס
 משה הלוי הורוויץ אבוקיק ז"ה ישראל
 באסטאן
 משה אריה לאה הרב מנסעטשאר
 משה יוסף רובין אבוקיק קאמפאלונק
 משה נישלאס הרב מסעודאקעלי
 משה יעקב יעקב אבוקיק אפסא
 נפתלי הערצקא העניג אבוקיק בארמאט
 נפתלי גראס אבוקיק בארבעט
 רפאל בלוס ראבוקיק קאטא
 שלמה הלברשטאם אבוקיק באבוב
 שלום קרמי אבוקיק אודסאר
 שלמה זלמן ברוימאן אבוקיק סעניקא
 שבואל אברהם זעלסערטין ראבוקיק
 שטאקאא
 שמחה בונים גרינבוים ראבוקיק פרעסבור
 שבעה ישראל באזון אבוקיק באבובאן

יואל מילבניץ אבוקיק מאסטאר
 יואל פרידלנדר אבוקיק לוסקא
 יוסף פאנעס אבוקיק דעס
 יוסף משה היינזעלס אבוקיק ארמאט
 יוסף גרינמאל אבוקיק פאפא
 יוסף אלס הכהן שטינער אבוקיק
 סעודאקעלי
 יחזקאל רוסנער אבוקיק מאסקו
 יצחק מנחם לנאמניכס ראבוקיק מאפוס
 יצחק באיר הכהן ראמאנארט ראבוקיק
 פראג
 יצחק אהרן אייכנשטיין אבוקיק
 קישינא
 יצחק סטעין אבוקיק בירליץ
 יקותיאל יואל היילפער אבוקיק נאמאט
 יקותיאל יואל הלברשטאם אבוקיק
 בארדיו
 יסתר זיב הלוי אבוקיק האויסלאח
 ישראל שיינא אבוקיק בלוזשע
 לוי יצחק גרינמאל אבוקיק צעניץ

כדר ההתייחסות ע"פ א"ב
 אברהם שלמה ב"ר אבוקיק ריכפאח
 אברהם קליין אבוקיק מאנאליא
 אלעזר שפיטא אבוקיק קישינא
 אלעזר זיבעלסאן אבוקיק לארדונא
 אלכסנדר יצחק האנדל אבוקיק לאנדאס
 אלכסנדר זשה מאמא אבוקיק מאבוקיק
 דודאביץ זקיק פאפא
 דוד ליכטנשטיין אבוקיק קראכא
 דוד מאיר יואל שפיטא אבוקיק מאנאלי
 דודא זיב קאהן דודא זקיק פאפא
 דודא זיב ליכטנשטיין אבוקיק
 נירבאטור
 יהודה מנחם זאנליב אבוקיק מינסקאן
 יעקב שטיין ראביץ זקיק בוראצנס
 יעקב גרינמאל אבוקיק חובס
 יעקב ב"ר אבוקיק מאנאליא

צילום הקול קורא עליו חתום כ"ק רבינו מהר"ש זצוק"ל יחד עם שאר רבני ארה"ב